ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

מרכז צהר לאתיקה
לע"נ איילה בתיה קרסל ז"ל

מגן ישראל

עקרונות הלכתיים בהחזקת כלי נשק אישי להגנה עצמית

הרב יובל שרלו | הרב שאול ברוכי | הרב ירון מושקוביץ

תשפ"ו

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

מרכז 'צהר לאתיקה' מיסודו של ארגון רבני 'צהר' מבקש להיות שותף בקידום התנהגותם האתית של הפרט במדינת ישראל ושל המדינה בכללה. חזונו הוא מדינה שהאתיקה היא חלק בלתי נפרד מיסודות קיומה.

במסגרת חזון זה, עוסק המרכז בשני תחומים עיקריים: ליבון סוגיות אתיות מגוונות וגיבוש עמדות אתיות ברוחה של היהדות; ובהשתתפות בתהליך הפיכת התיאוריות האתיות למציאות יומיומית.

מרכז צהר לאתיקה
לע"נ **איילה בתיה קרסל** ז"ל

ethics.tzohar.org.il

צהר לאתיקה

אתיקה סביבתית

המרחב הציבורי

אתיקה בינאישית

אתיקה דתית

אתיקה שלטונית

אתיקה רפואית

אתיקה ביטחונית

הטיפול במבוגר

אתיקה תקשורתית

נגישות

אתיקה חינוכית

אתיקה במרחב הדיגיטלי

אתיקה כלכלית

אתיקה מחקרית

אתיקה משפטית

אתיקה במעגל השנה

אתיקה בבינה מלאכותית

עריכה לשונית: **אב"י ונגרובר**
עיצוב ועימוד: **לירון אוריאן**

אזהרה חמורה!

חוברת זו אינה מהווה היתר או המלצה
לנשיאת נשק שלא על פי חוקי מדינת ישראל.
נשיאת נשק מחייבת את הנושא בו באחריות
הלכתית, מוסרית ושמירה קפדנית
על כללי הזהירות וציות לחוק.

לעילוי נשמת
דוד זינגר ז"ל

תוכן עניינים

פתח דבר	5
מהימנות, מיומנות ומוכנות	6
מבוא	8
פרק ראשון: יסודות ההגנה העצמית והצלת חיים באמצעים קטלניים	11
פרק שני: אחריות ומקצועיות בהחזקת כלי נשק	18
פרק שלישי: נשיאת נשק על ידי נשים	23
פרק רביעי: נשיאת נשק בשבת	27
פרק חמישי: הלכות שונות - נשק בבית כנסת, כוהנים ושימוש בכספי מעשר	35

פתח דבר

"וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי ה'" (דברים ו, יח)

בכל תחום שבו אנו עוסקים קיימת חובה כללית ומצווה לנהוג בדרך מוסרית. מצווה זו, אותה הגדיר הרמב"ן בפירושו לתורה כמצווה כללית ו"ענין גדול" (דברים ו, יח), היא ביטוי לקול המוסרי העולה מהתורה שבכתב ושבעל פה, למן מצוות מפורשות בעשרת הדיברות, ועד לדבריו המפורסמים של הלל הזקן: "מה ששנוא עליך לא תעשה לחברך - זוהי כל התורה כולה, והשאר פירוש הוא. לך ולמד" (שבת לא ע"א, בתרגום לעברית). התוויית הדרך הראויה היא אתגר קשה במיוחד כאשר מדובר בנושא ביטחוני, העוסק בהגנה עצמית ונוגע בחיי אדם ממש ולו השלכות מעשיות בתחום שמירת הנפש, ואשר על כן דורש אחריות וזהירות יתרה.

שאיפתנו היסודית להגיע ל"יום שכולו שבת" (תמיד ז, ד), עולם ששוררים בו שלום ושלווה ובו יתקיים חזון הנביא: "וכתתו חרבותם לאתים" (ישעיהו ב, ד). אולם עד שיגיע זמן זה, אנו חיים במציאות של סכנות ואיומים, המחייבים מערכת ביטחונית חזקה ויעילה, ובכלל זה אף הגנה עצמית על ידי החזקת נשק אישי. ההלכה מכירה בצורך זה ומבססת אותו על דין רודף ועל הציווי "לא תעמד על דם רעך" (ויקרא יט, טז).

עם זאת, החזקת כלי נשק כרוכה באחריות גדולה, ומחייבת ידע והבנה של הוראות החוק והמשפט, נקיטת אמצעי זהירות מרביים, אימונים תקופתיים ושמירה קפדנית מפני סכנות מיותרות. החובה לשמור על חיי אדם כוללת את הצורך לא רק להגן מפני התוקף, אלא גם למנוע כל סיכון הנובע מחוסר זהירות.

בנשיאת נשק בשגרה ובחירום כרוכים תחומים הלכתיים בנושאים שונים: נשיאת נשק בשבת, בבית הכנסת ובברכת כוהנים, נשיאת כפיים של כוהן שהרג נפש, כשירות ומקצועיות ועוד.

חיבור קצר זה אינו בא להכריע באופן פרטני לכל אדם ולכל מקרה, אלא עוסק בהיבטים ההלכתיים והמוסריים של החזקת נשק אישי להגנה עצמית: חובת ההגנה והצלת חיים, חובת הזהירות והאחריות וההלכות הייחודיות אשר המחזיק בנשק צריך להכיר, זאת מתוך שילוב של נאמנות להלכה עם הכרה במציאות הביטחונית והחוקית בישראל.

חיבור זה אינו עוסק בשאלות של מדיניות ציבורית וביניהן התבחינים לנשיאת נשק או היקף החזקת הנשק הראוי במדינה. החיבור מתייחס למצב הנתון, שבו החזקת כלי נשק מותרת בתנאים מסוימים, ועל כן חובה לברר מהן החובות ההלכתיות והמוסריות המוטלות על המחזיק בו.

תודה מיוחדת לעורך הדין פרי נובוטני על כתיבת הפתיח ועל עצותיו המקצועיות, המבוססות על מומחיותו בתחום כלי הנשק והאבטחה ועל ניסיונו רב השנים כלוחם וכמדריך ירי פעיל.

חיבור זה נכתב במסגרת "מרכז האתיקה" בארגון רבני צהר, העוסק בקידום ההתנהגות המוסרית בתחומים רבים, וראוי הוא לעסוק גם בנושא הרגיש של נשיאת נשק. יהי רצון שנדע להשתמש בכוח שניתן בידינו מתוך אחריות, זהירות ונאמנות להלכה, עד שנזכה במהרה ליום שבו לא נצטרך עוד לכלי נשק, ויתקיים בנו חזון השלום והאמת.

הרב יובל שרלו

ראש מרכז האתיקה - ארגון רבני צהר

מהימנות, מיומנות ומוכנות

בפתח חיבור זה, העוסק בעקרונות ההלכתיים של החזקת כלי ירייה לשם הגנה עצמית, מצאתי לנכון להקדים מילים אחדות על מורכבותה של הסוגיה בעת הזו.

בעת ימי "המערב הפרוע" בארצות הברית, נטבע מטבע הלשון: "א־לוהים ברא את בני האדם, אך סמואל קולט הפך אותם לשווים". ואכן, קשה למצוא אמצעי המבטא שוויון כה מהותי: במיומנות בסיסית, יכול כל אדם - ללא תלות בחוסנו הגופני - להגן על נפשו ועל קרוביו מפני הקמים עליו, גם אם רבים וחזקים הם ממנו. עוצמה זו עומדת בתוקפה עד ימינו, ומאפשרת לאדם להיות מושיע לעצמו ולזולתו. לאחרונה נחשפנו לסיפורו המטלטל של מ', תושב נחל עוז, אשר בתושייתו ובנשקו האישי הציל את משפחתו מציפורני עשרות מרצחים בטבח ה"שבעה באוקטובר", שמחת תורה תשפ"ד, שעה שרבים מחבריו נפלו בידי בני עוולה.

מנגד, אותו כלי שבידיים מוסריות משמש כמגן ומושיע, עלול להפוך ל"כלי משחית" בידיים שאינן ראויות. זוהי חרב פיפיות המחייבת כל חברה חפצת חיים לנהוג בה בכובד ראש ובזהירות יתרה.

בארצות הברית הזכות לשאת נשק היא חוקתית ורחבה, דבר שיצר לטעמי מציאות בלתי מאוזנת הגובה מחיר דמים יקר, בין היתר בתאונות ביתיות טרגיות. מדינות אחרות, לעומת זאת, נקטו בגישה מחמירה מדי. בגישה זו נותר האזרח חסר אונים מול פושעים ומחבלים המשיגים נשק בדרכי רמייה, שהרי אין ביכולתה של המדינה להציב שוטר בכל קרן רחוב.

בישראל נהגה במשך שנים "מדיניות מצמצמת", אשר השתנתה אל מול גלי הטרור והפכה ל"מדיניות מאזנת" (כך בפרסומים של הגוף האמון על התחום). בעקבות אירועי השבעה באוקטובר והחשש הגובר מפני פלישה או זליגת המערכה לפנים הארץ, הורחבו התבחינים באופן דרמטי ומספר נושאי הנשק שילש את עצמו.

טרם ניתן לעמוד על מלוא השפעותיו של שינוי זה. לצד ההשלכות המבורכות - ובראשן מתן אפשרות הגנה ללוחמי מילואים, שנמנעה מהם עד כה מטעמים טכניים - עולה החשש כי ללא כינון "תרבות נשק" מושרשת, המבוססת על חינוך לבטיחות, מיומנות ונורמות משפטיות ומוסריות, עלולות לצמוח כאן תוצאות קשות.

לאחר יותר משלושה עשורים בעולם כלי הירייה - כלוחם, כמדריך, כאיש אכיפת חוק, כעורך דין המייצג נושאי נשק וכבעל נשק בעצמי - הגעתי למסקנה כי הגישה הראויה נשענת על **שלושה אדנים: מהימנות, מיומנות ומוכנות.** אולם עקרונות אלו, שקשה לחלוק על נחיצותם הרעיונית, מעוררים שאלות מעשיות כבדות משקל: מהו רף ה"מהימנות" הנדרש וכיצד ניתן להבטיח את קיומו? מהי המיומנות המינימלית המצדיקה קבלת רישיון, והאם ראוי מוסרית לשלול מאדם את היכולת להגנה עצמית רק בשל קושי טכני ברכישת מיומנות זו? וכן, האם ראוי לקבוע כי על האוחז בנשק חלה חובה מוסרית־הצהרתית לשאתו אותו עימו בכל עת ולהיות נכון לחרף נפשו למען הצלת הכלל?

אין בכוונתי להשיב על שאלות אלו במסגרת זו, אלא להציע כי כל ישראלי הנושא נשק יכיר היטב לא רק בחשיבותו של כלי זה בהגנה, אלא גם בסיכונים הכרוכים בו - הבטיחותיים והמשפטיים כאחד. חייו של אדם אינם נעים בקו ישר; יש בהם מורדות ועליות.

המענה השלם לשאלות הקיומיות הללו אינו יכול להישאר בגדר הנחיות מעשיות או פסיקה משפטית יבשה בלבד. נדרש לכך מצפן מוסרי עתיק ומושרש, המסוגל לאזן בין קדושת החיים לבין

החובה המוסרית של "לא תעמד על דם רעך". חיבור זה מביא לידי ביטוי עקרונות אלו ומבסס אותם על ההיסטוריה, המסורת וההלכה היהודית, תוך בחינה מעמיקה של זכות ההגנה העצמית, האימון והאחריות האישית.

שומה על בעל הנשק לשאוף בכל עת להיות המהימן ביותר, המיומן ביותר ככל שידו משגת, והמוכן ביותר להגן על סביבתו ולמנוע הגעת הכלי לידיים שאינן מורשות.

פרי נובוטני,

עורך דין ומדריך ירי

מבוא

א. הצורך בהסדרה הלכתית בנושא הנשק האישי במרחב האזרחי

אתגר ייחודי העומד בפני המעיינים, הלומדים ודורשי ההלכה בנושאים ביטחוניים לסוגיהם, ובכללם גם נשיאת נשק אישי, הוא היעדר מסורת פסיקה ומקורות ברורים העוסקים בנושא באופן ישיר ומסודר. במשך שנות גלותנו לא עסקו גדולי ישראל בנושאים אלו הלכה למעשה. היטיב לתאר זאת הרב שלמה גורן בזיכרונותיו מימיו הראשונים כרב הצבאי הראשי הראשון של מדינת ישראל הצעירה:

> ימי פסח ההולכים וקרבים הביאו עמם מציאות קשה מאוד. לא היו לי כל אמצעים... התרתי אכילת מצה בערב פסח בצבא, ועד היום נוהגים כך, על אף האיסור מדרבנן. לא היתה ברירה אחרת - אם לא נאפשר לחיילים לאכול מצה בערב פסח, לא יהיה להם בכלל מה לאכול, או שלא יהיה אפשר להכשיר את הכלים בזמן, באור לי"ד בניסן. **על כל פנים, אז כל הבעיות האלו היו בראשיתן. הן התעוררו בפעם הראשונה בהיסטוריה שלנו אחרי אלפיים שנה.**[1]

כבר בימי המחתרות, החטיבה היהודית הלוחמת (הבריגדה היהודית), ובאופן מועט ומתועד חלקית גם אצל לוחמים יהודים בצבאות זרים, הפכו 'הלכות צבא ומלחמה', על שלל הנושאים שלהן, מעשיות שוב, כפי שבוודאי היו בימי קדם:

> הרי הפסוק "כי תצא למלחמה על אויביך ונתנו ה' א־להיך בידיך ושבית שביו", בזמן שישראל ישבו בארץ ישראל ומלכות ישראל היתה קיימת, היה הפשט של "כי תצא למלחמה" - מלחמה ממש, כפשוטה... וכשחרב המקדש, ומפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו, ואיש אינו נלחם בנו ואנו איננו נלחמים באחרים, ואומות העולם אמנם מציקים לנו ומריעים לנו, אבל אינם נלחמים, הפך הרמז לפשט: "כי תצא" למלחמת היצר, "ונתנו ה' א־להיך בידיך", כמו שאמרו: "ואלמלא הקדוש ברוך הוא עוזרו אינו יכול לו, ליצר הרע"... בימינו אנו שוב חזר הפשט למקורו הראשון. שוב יש מציאות של מלחמה ממש, כפשוטה, בארצנו, ואף ההבטחה האלוהית קיימת: "כי תצא למלחמה... ונתנו ה' א־להיך בידיך", אלא שבתורת רמז עלינו לדעת שיש גם מלחמת היצר, ואף על מלחמה זו הובטחנו "ונתנו ה' א־להיך בידיך". ובכן, בעיות המלחמה לפי ההלכה אקטואליות הן במדינת ישראל.[2]

הרב יוסף דב סולובייצ'יק, במאמרו המפורסם "קול דודי דופק", ב"דפיקה החמישית" ש"היא אולי החשובה ביותר" כלשונו, עמד על החשיבות של שימוש בנשק למלחמה והגנה, ועל החידוש שיש בכך לאחר שנות הגלות:

> אם אנו רוצים להגן בגבורה על קיומנו הלאומי־היסטורי, מוכרחים אנו לפרקים לפרש את הכתוב "עין תחת עין" כצורתו. הרבה עיניים אבדנו במשך גלותנו המרה מפני שלא שילמנו מכה תחת מכה. הגיע הזמן שנקיים את החוק של "עין תחת עין" כפשוטו... ביחס למופתי ולנאצר הייתי דורש כי נפרש את הכתוב "עין תחת עין" במשמעותו המילולית - לקיחת העין הממשית.[3]

---

1 הרב שלמה גורן, בעוז ותעצומות, תל אביב תשע"ג, עמ' 118-119. מובן, ששאלות הלכתיות "חדשות" מתעוררות כל העת בכל תחומי החיים. יש שאלות שהן מענן נושא החיבור הנוכחי, הנובעות מהתפתחותה וריבונותה של מדינת ישראל ומכונות "הלכות מדינה", כגון ניהול כלכלה מודרנית, שיטור, כליאה ושמירת השבת במדינה ריבונית ועסקאות שבויים, ועד לנושאים הנובעים מהתקדמות המדע והטכנולוגיה, כגון השתלות איברים בשיטות חדישות, שימוש בבינה מלאכותית, טיפולי פוריות ועוד. להרחבה וסיכום ראו הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, ראשית דבר, שו"ת משפטי עוזיאל כרך א, תל אביב תרצ"ה; הרב ישראל רוזן, 'ההלכה והחיים המודרניים', בתוך: ר"י שביב (עורך), ממלכת כהנים וגוי קדוש, ירושלים תשנ"ז, עמ' 305-311; הנ"ל, בחצוצרות בית ה' - הלכה טכנולוגיה וחברה, אלון שבות תשע"ד, עמ' 105-131; הרב יעקב מדן, 'חידוש ההלכה כהלכה ציונית', בתוך: י"צ שטרן וי' שלג (עורכים), הלכה ציונית, ירושלים תשע"ח, עמ' 64-68.

2 הרב שלמה יוסף זוין, לאור ההלכה, ירושלים תשס"ד, עמ' פד.

3 דברי הגות והערכה, ירושלים תשמ"ג, עמ' 26-28. היישום המעשי של חובת הנקמה מוטל כיום על מדינת ישראל ובמסגרת החוק, ולא על היחיד.

נושאים ממוקדים וצרים של ביטחון הפרט והאזרח לא זכו לעיון נרחב

מלאכת השחזור של הלכות מלחמה, שלא היו שימושיות זמן רב, אינה מלאכה קלה, ובדורנו קיים עיסוק נרחב בתחום זה שהניב חיבורים ומאמרים רבים. חיבורים אלו דלו משורשי ומקורות ההלכה המפוזרים והמפוצלים בניין שלם של הלכה למעשה עבור צה"ל, המשטרה, השב"ס ושאר שירותי המודיעין והביטחון החיוניים לעם ישראל בארצו. אולם, נושאים ממוקדים וצרים של ביטחון הפרט והאזרח לא זכו לעיון נרחב. נאמנים עלינו דברי הרב יצחק יעקב וייס, אב בית הדין של העדה החרדית בירושלים בנושא זה:

> גם השאלות והבעיות שבשעת חירום המה שונות וקשות ומסובכות ביותר משבשעת שלום, דבעת שהכל כמנהגו נוהג, איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו והכל בסדר, הבעיות תתמעטנה... בעת כזאת אשר עת צרה לישראל, והבעיות שצריכים פתרון המה גדולות מאד... ועוד גם תנאי החיים, והתחדשות המצאות חדשות בחיים היומיים, מביאים ספקות ובעיות חדשות לפתור אותם להלכה למעשה... על כן החוב מוטל על כל מי שחנן אותו ה' יתברך בינה להבין ולהשכיל בבירורי הלכות, שלא למשוך ידו מזה... אנחנו מאמינים באמונה שלימה שכל התורה שקבלנו מהר סיני, לא תהא מוחלפת ולא תהא תורה אחרת מאת הבורא... ועל כן בכל עת אשר יבוא לפנינו שאלה ובעיה חדשה מההמצאות החדשות, יש לנו לפתור אותה רק על פי התורה הקדושה, ובסייעתא דשמיא למצוא המקור הנכון בש"ס ופוסקים, להוציא הלכה לאמיתה.[4]

העיסוק הפורה בהלכות צבא ושירותי ביטחון של מדינה ריבונית ושאר הנושאים הנלווים לכך חשוב ביותר, עם זאת אין להזניח את הפרט. **החזקת נשק אישי, לצורכי הגנה עצמית במרחב האזרחי ולא כחלק מפעילות צבאית וביטחונית שוטפת, וההלכות הייחודיות שהחזקת נשק מעלה, כגון מקצועיות ואימונים, נשיאת נשק בבית הכנסת ובברכת כוהנים, ניקויו בשבת, נשיאת כפיים של כוהן שהרג את הנפש, נשיאתו על ידי נשים ועוד כיוצא באלו, לא זכו למענה מוסדר וכתוב.** לאור המחויבות המודגשת בדברי המנחת יצחק, החלטנו ללקט, לברר ולנסח תשובות מסודרות בנושא החזקת נשק אישי. במיוחד כאשר נשיאתו נפוצה בציבור, יש הכרח להעניק התייחסות הלכתית שיטתית ומבוססת. בכך אנו מקווים לאפשר הן ללומדים והן לפוסקי ההלכה לקבל מענה ברור ומעשי, ולצקת סדר גם במרחב שבו טרם ניתן ביטוי מלא.

ב. היעדר המקורות ודרכנו בחיבור זה

האתגר העיקרי העומד בפני מלאכת הכתיבה והפסיקה בנושאים ביטחוניים הוא היעדר המקורות הכתובים העוסקים בנושאים אלו באופן ישיר מהם ניתן להסיק הלכה למעשה:

> אמנם יש לנו הלכות מלכים ומלחמותיהם, אולם גם הרמב"ם לא נזקק לשאלות אלו למעשה... גם המקורות בש"ס שעליהם הוא מסתמך מעטים הם. זאת מפני שכבר בימי חז"ל לא היינו ריבונים לעצמנו ומעטות היו השאלות וממילא גם התשובות.[5]

זאת ועוד, ייתכן שנושא זה, הנכלל ב"הלכות מדינה", כולל מאפיינים ייחודיים ושונים, כפי שטען הרב אברהם יצחק הכהן קוק:

> וכל אלה ועוד כיוצא בהם הם שרידים שנשארו לנו ממשפטי המלוכה, שהם אינם על פי גדרי התורה של הלכות יחיד. ובמקום אחר בארתי, שגם אלה יש להם מקור בתורה, אלא שדרכי הדרשה בזה נמסרו לכל מלך כבינתו הרחבה.[6]

בשל היעדר המקורות, התעוררה השאלה הנוקבת אם ניתן לדלות ממקורות ההלכה שבידינו

4 הרב יצחק יעקב וייס, שו"ת מנחת יצחק, חלק ג, סימן לח.
5 הרב יעקב אריאל, מוסר הצבא הישראלי, הקדמה לספרם של ע' רכניץ וא' גולדשטיין, אתיקה צבאית יהודית, תל אביב תשע"ג, עמ' 13.
6 שו"ת משפט כהן, סימן קמג.

מענה לכלל השאלות המוסריות וההלכתיות החדשות.[7] במענה לאתגר מצינו שתי שיטות עיקריות: האחת, התוויית דרך הלכתית בשאלות מחודשות בדרך הלימוד והפסיקה המסורתית - ניתוח יסודות ההלכה על פי הש"ס והפוסקים ועיון בספרי השו"ת שהתוו את ארגון סדר החיים היהודיים בקהילות השונות בגולה.[8] השנייה, הרחבת המקורות, כמו עיון בתלמוד הירושלמי ומדרשים, הסתמכות על טעמי המצוות ואף עיון במקורות היסטוריים וספרים חיצוניים.[9]

חלק מההלכות שנוסחו בעבר בנושא שימוש בנשק צבאי, שייכות - בהתאמה הנדרשת - גם לסוגיית החזקה אישית להגנה עצמית

בנושא החזקת נשק אישי, מצויים בידינו מקורות הלכתיים מפורשים במשנה העוסקים בנשיאת נשק בהקשרים שונים, ובפרט בהלכות שבת, ועל כן אין אנו נדרשים לחידושים מרחיקי לכת כגון עיון בטעמי ההלכה וכיוצא בזה על מנת לפסוק הלכה. כמו כן, חלק מההלכות שנוסחו בעבר בנושא שימוש בנשק צבאי, שייכות - בהתאמה הנדרשת - גם לסוגיית החזקה אישית להגנה עצמית, שכן עקרונות היסוד ההלכתיים בנוגע לאחריות, מקצועיות וזהירות, חלים בשני ההקשרים. אומנם, אין להסתפק בכך, ויש לעיין גם במקורות נוספים - בתנ"ך, במדרשים ובדברי חז"ל - כדי לעמוד על כלל ההיבטים הערכיים של נשיאת נשק ושימוש בו. בדרך זו נלך בחיבור שלפנינו.

מבנה הפרקים בחיבור מחולק לשני רבדים: בראשית כל פרק מובא **"עיקרי ההלכות"** בתמצית, ולאחריו **"עיון הלכה"** המבאר את מקורות הדין - מחז"ל ועד דברי הפוסקים - כדי לאפשר למעיין להעמיק בשורשי הדינים ובטעמיהם.

7 מאמריו של ישעיהו ליבוביץ' בנושא עוררו פולמוס נרחב בינו לבין רבנים מהציונות הדתית ובראשם הרב משה צבי נריה. סיכום לפולמוס והפניות לכלל המאמרים אפשר למצוא אצל ר"י רוזן, בחצוצרות בית ה' (לעיל הערה 1). בפרק המצוין שם מסוכמים גם דרכם של הרב שלמה גורן, הרב שאול ישראלי והרב אליעזר יהודה וולדינברג.

8 לדוגמה - הרב שאול ישראלי, הרבנות והמדינה, ירושלים תשע"ה, עמ' 43; שו"ת מנחת יצחק (לעיל הערה 4); הרב חיים דוד הלוי, שו"ת עשה לך רב, חלק ז, סימן נד.

9 הרב שלמה גורן, משיב מלחמה, ירושלים תשע"ט, סימן ב, עמ' לז-קא, ובמקומות נוספים בספר.

פרק ראשון

יסודות ההגנה העצמית והצלת חיים באמצעים קטלניים

עיקרי ההלכות

א. הכלל "אם בא להורגך - השכם להורגו" משמעו היתר וגם חיוב של הגנה עצמית.

ב. לא רק הנמצא בסכנת חיים צריך להציל את עצמו, אלא כל אדם חייב להציל את חברו הנמצא בסכנה.

ג. נשיאת כלי נשק אישי לצורכי הגנה עצמית מותרת, ולעיתים חובה, כאשר הסכנה מצויה.

ד. אסור למסור תצהיר כוזב לצורך קבלת היתר נשיאת כלי נשק אישי.

עיון הלכה

א. עת מלחמה ועת שלום

עצם הדיון והעיון בשימוש באמצעי קטלני להגנה עצמית או להרתעה מעורר אי נוחות:

> אין מן הצורך לבאר שהמלחמה בכלל אינה רצויה לפי התורה. הרי אף לדוד מלך ישראל נאמר "דם לרוב שפכת ומלחמות גדולות עשית לא תבנה בית לשמי". אפילו המזבח שנגע בו ברזל נפסל: "המזבח נברא להאריך שנותיו של אדם והברזל לקצר שנותיו של אדם, אינו רשאי להניף המקצר על המאריך"... נקודה זו של אי הזדווגות המקדש והמלחמה, משמשת ביאור פשוט להלכה אחת בירושלמי: "מנין שהוא (משוח מלחמה) מתמנה כהן גדול?"... בקרבן העדה כתב: "דסלקא דעתך אמינא כיון שהוא משוח מלחמה אינו ראוי לבא אל אוהל מועד לשרת בקודש לעולם"... אנו שומעים ב"הוה אמינא" זה הד קולו של דבר ה' לדוד.[10]

עדות לדילמה המוסרית של הפעלת כוח קטלני גם עבור הגנה עצמית מוצאים אנו בדברי רש"י, המסביר על פי המדרש את מעשיו של יעקב:

> התקין עצמו לשלשה דברים, לדורון לתפלה ולמלחמה.[11]

היערכות זו למאבק לא הייתה נוחה ליעקב, על אף חוסר הברירה שבה:

> ויירא ויצר. ויירא שמא יהרג, ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים.[12]

יעקב מודע לאחריותו לשלום משפחתו ולכך שההגנה עליהם תהיה על ידי מלחמה, ואף על פי כן לא נחה דעתו מדרך זו. יש שלמדו את העקרונות ההלכתיים של יציאה למלחמה מדיני החוזרים מהמלחמה ומהלכות נוספות,[13] ויש שלמדו זאת מכך שהסמכות להוציא למלחמת הרשות היא על פי בית דין הגדול בלבד אשר מוטלת עליהם החובה לבדוק את חיוניותה של המלחמה ואף להגבילה,[14] שכן המלחמה מצד עצמה אינה מעשה מוסרי:

> שבמלחמה שלא בצדק יש איסור שוד ורצח וגזל ואיבוד נפש עצמו... ומפני חשש זה תנן "אין מוציאין למלחמת הרשות אלא על פי בית דין של שבעים ואחד", רוצה לומר, שצריכין הוראה להתיר על פי בית דין.[15]

---

10 הרב שלמה יוסף זוין, מלחמה לאור ההלכה (לעיל הערה 2), עמ' ט-י.

11 רש"י, בראשית לב, ט.

12 שם, ח.

13 עדו רכניץ ואלעזר גולדשטיין, אתיקה צבאית יהודית, תל אביב תשע"ג, עמ' 91-95.

14 הרב שלמה יוסף זוין, שם.

15 הרב חיים הירשנזון, שו"ת מלכי בקודש, עמ' 93-94; הרב חיים נבון, על מוסר המלחמה ביהדות, https://www.daat.ac.il/daat/tsava/maamar/al-musar-2.htm.

מקורות אלו כולם נאמרו על מצבים ממשיים והם יונקים מחזון אחרית הימים:

> וְשָׁפַט בֵּין הַגּוֹיִם וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתָם לְאִתִּים וַחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת לֹא יִשָּׂא גּוֹי אֶל גּוֹי חֶרֶב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה.[16]

בין שאר תכליות התורה והמצוות היא הסדרה חברתית מבוססת צדק ויושר,[17] ובהתאם לכך מתבאר גם חזון אחרית הימים:

> אמרו חכמים אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד... לא נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח לא כדי שישלטו על כל העולם ולא כדי שירדו בעכו"ם ולא כדי שינשאו אותם העמים ולא כדי לאכול ולשתות ולשמוח אלא כדי שיהיו פנויין בתורה וחכמתה ולא יהיה להם נוגש ומבטל... באותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה ולא קנאה ותחרות שהטובה תהיה מושפעת הרבה וכל המעדנים מצויין כעפר ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם שנאמר "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".[18]

עם זאת, עובדה מצערת שאין להתעלם ממנה כי מלחמות ואלימות הינן חלק של המציאות וטרם הגענו לשלב אחרית הימים, ויש מצבים קשים שבהם יש לנקוט בפעולה אלימה כלפי אויב או כלפי איום אחר המסכן את חיי הכלל והפרט, וכמאמר שלמה:

> לַכֹּל זְמָן וְעֵת לְכָל חֵפֶץ תַּחַת הַשָּׁמָיִם... עֵת לַהֲרוֹג וְעֵת לִרְפּוֹא עֵת לִפְרוֹץ וְעֵת לִבְנוֹת... עֵת לֶאֱהֹב וְעֵת לִשְׂנֹא עֵת מִלְחָמָה וְעֵת שָׁלוֹם.[19]

לעיתים, אין ברירה אלא לפגוע באדם אחר, עד מוות, ואף שמצב זה אינו רצוי, זוהי הפנמה של המצב הריאלי:

> מיד איש אחיו. פירש הקב"ה אימתי אדם נענש, בשעה שראוי לנהוג באחווה. מה שאין כן בשעת מלחמה ועת לשנוא אז עת להרוג, ואין עונש על זה כלל, כי כך נוסד העולם... ואפילו מלך ישראל מותר לעשות מלחמת הרשות, אף על גב שכמה מישראל יֵהרגו על ידי זה.[20]

את המורכבות הזו אנו פוגשים כבר בימי האבות והיא חוזרת שוב ושוב בתנ"ך אצל גדולי אומתנו. מראשית ימי האבות, בניגוד לדמויות כישמעאל ועשו, שחייהם בעולמות הציד והמלחמה ותוארו כמונעים על ידי כוח ופראות, דמותם של אברהם, יצחק ויעקב מייצגת דרך חיים של ערכים ורוח. עם זאת, תולדות האבות וגדולי האומה מלמדות כי הימנעות מאלימות איננה תמימות.

אברהם יצא למלחמת חמשת המלכים כדי להציל את לוט ורכושו:

> וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד דָּן. וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם וַיִּרְדְּפֵם עַד חוֹבָה אֲשֶׁר מִשְּׂמֹאל לְדַמָּשֶׂק.[21]

פשט הפסוקים הוא שמדובר בעימות מזוין, עם כוח צבאי מאורגן וטכסיסי מלחמה. כך גם ביארו המפרשים את הפועל "וירק" כנשיאת כלי נשק:

> וירק. כתרגומו "וזריז", וכן "והריקותי אחריכם חרב" - אזדיין בחרבי עליכם, וכן "אריק

16 ישעיהו ב, ד.
17 רמב"ם, מורה הנבוכים חלק ג, פרק כז.
18 משנה תורה, הלכות מלכים ומלחמותיהם, פרק ט, הלכה ב-ה.
19 קהלת ג, א.
20 הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, העמק דבר, בראשית ט, ה. אומנם, דברי הנצי"ב מכוונים למלחמה כללית ולא כלפי הפרט, וראו בהרחבה הרב יהודה קופמן, "'עת מלחמה' לעומת 'עת שלום' על פי הנצי"ב', מרחבים, ו (תשנ"ז), עמ' 285-297.
21 בראשית יד, יד-טו.

חרבי", וכן "והרק חנית וסגור".[22]

פרשייה זו באה ללמדנו על חשיבות הפעולה להצלת האחר, גם בסכנה ובמלחמה:

> ונכתב הספור הזה בתורה להודיע יושר לבב אברהם עם הא־ל ובוטח בו בכל לב. כי במעט אנשים רדף אחר ארבעה מלכים, ולהודיע כי ראוי לאדם למסור עצמו למקום סכנה להציל קרובו, כמו שעשה אברהם אבינו.[23]

כמו כן, המעשה הראשון שמספרת לנו התורה על משה רבנו כאדם בוגר הוא הצלת יהודי מוכה בהריגת המצרי:

> וַיְהִי בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל אֶחָיו וַיַּרְא בְּסִבְלֹתָם וַיַּרְא אִישׁ מִצְרִי מַכֶּה אִישׁ עִבְרִי מֵאֶחָיו. וַיִּפֶן כֹּה וָכֹה וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ וַיַּךְ אֶת הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחוֹל.[24]

משה מנהיג את ישראל במלחמותיו במדבר ובסמוך לכניסה לארץ, ואחריו יהושע נלחם בעמלק, מכניס את עם ישראל לארץ ומוביל את מלחמות ישראל. דוד נלחם את מלחמות ישראל, ומהלל את ה' בדברי שירתו - "מְלַמֵּד יָדַי לַמִּלְחָמָה... אֶרְדְּפָה אֹיְבַי וָאַשְׂמִידֵם וְלֹא אָשׁוּב עַד כַּלּוֹתָם" (שמואל ב כב, לה-לח).[25]

כן מצינו בתלמוד אירוע שבו נאלצו חכמים לנקוט בפעולה אלימה להציל את אחד מחבריהם:

> רבי אימי איתצד בסיפסיפה אמר ר' יונתן יכרך המת בסדינו. אמר ר' שמעון בן לקיש עד דאנא קטיל אנא מתקטיל אנא איזיל ומשיזיב ליה בחיילא.[26]

עברית: רבי אימי נלכד בספסיפה. אמר רבי יונתן: יכרך המת בסדינו [פירוש: איננו יכולים להצילו, ונגזר עליו למות]. אמר רבי שמעון בן לקיש: עד שאני הרגתי - אני נהרג, אלך ואצילו בכוח.

ובאמת, הגנה עצמית הינה זכות יסודית ופשוטה, שכן מציאות חיים שבה לא ניתן לאדם לעמוד על נפשו היא מציאות מופרכת:

> התורה לימדה אותנו תמיד שמותר לו לאדם, וגם חובתו הקדושה היא, להגן על עצמו... כמה אבסורדית היא הדרישה שעם כולו יהיה תלוי בחסדי אחרים, ויהי נטול אפשרות של הגנה עצמית. כבודו של כל ציבור, ככבודו של היחיד, מתבטא באפשרות ההגנה על חייו וכבודו.[27]

הגנה עצמית הינה זכות יסודית ופשוטה, שכן מציאות חיים שבה לא ניתן לאדם לעמוד על נפשו היא מציאות מופרכת

22 רש"י שם, וכן פירש האבן עזרא ומפרשים נוספים שם. במדרש מצאנו גם פירושים אחרים. כך נאמר בבראשית רבה - "ר' יהודה א' הן הוריקו פנים כנגד אברהם, אמרו חמשה מלכים לא יכלו להם ואנו יכולין לעמוד בהן, ר' נחמיה אמר הוריק פנים כנגדן אמר אצא ואפול על קידוש שמו שלהקב"ה, ר' אבא בר זבדא אמר בכלי זין הוריקן היך דאת אמר 'והרק חנית וסגור לקראת רודפי אמור לנפשי ישועתך אני', ר' שמעון בן לקיש אמר באבנים טובות ומרגליות הוריקן, היך דאמ' 'בירקרק חרוץ', ר' לוי אמר בפרשת שוטרים הריקן, היך דאת אמר 'מי האיש הירא ורך הלבב'" (בראשית רבה, פרשה מב. המדרש בהמשך מפרש גם מרכיבים נוספים במלחמת אברהם כניסים ולא כפעולה צבאית רגילה). בחירת רש"י ומפרשים נוספים שם דווקא בדעת ר' אבא בר זבדא המפרש "וירק" כיציאה לעימות חמוש, מלמדת כי בעיניו זהו הערך המוסף שבאה הפרשייה ללמדנו.

23 רד"ק בראשית יד, א; וראו עוד פירוש המלבי"ם והכלי יקר שם. יציאת אברהם למלחמת הצלה מתבלטת על רקע מלחמת המלכים האחרים שהייתה לצורך כיבוש שטח והגדלת מספר העבדים, וראו בהרחבה עמוס גאולה, 'סיפור מלחמת המלכים ומגמתו', מעליות, טז (תשנ"ה), עמ' 153-157.

24 שמות ב, יא-יב, ועיינו במלבי"ם שם - "ולבל תאמר כי עשה זה שלא בעצת שכלו רק מתוך כעס פתאום וזה לא ישובח... כי עשה במתון ובעצת שכלו... הכהו להציל נפש אחיו". יש להעיר כי מדרש תנחומא (שמות, י) האומר שמשה הרג את המצרי בשם המפורש (וכן פירש רש"י על הפסוק) מעמעם את היסוד המלחמתי שבמעשה משה. ראו אביגדור שנאן, 'בין קידוש השם למיתת בית דין', בתוך: י' גפני וא' רביצקי (עורכים), קדושת החיים וחירוף נפש, ירושלים תשנ"ג, עמ' 66-68. שנאן מראה שבמדרשים מתקופת האמוראים יש נטייה להצניע את היסוד של מאבק פיזי, כמסר מעשי לבני דורותיהם שנאנקים תחת עול הכובשים.

25 גם שמואל משלים את מה שלא עשה המלך שאול והורג בעצמו את אגג (שמואל א טו, לב-לג). אומנם, אין מדובר במקרה זה בהגנה עצמית, אלא בקיום מצוות מחיית עמלק, אבל קיום המעשה על ידי נביא ומנהיג ישראל ראוי לציון. להרחבה על מלחמה ושלום במקרא, ראו יהודה אליצור, ישראל והמקרא, רמת גן תש"ס, עמ' 305-312.

26 תלמוד ירושלמי, תרומות פ"ח ה"ד. וראו הרב יואל בן נון, מחבין תורתך - מתורת ארץ ישראל, אלון שבות תשפ"ג, עמ' 304-322, שמוצא בסיפור זה (יחד עם מקורות נוספים בתלמודים) עדות למתח בין החכמים בשאלת השימוש בכוח צבאי על רקע האנרכיה באימפריה הרומית באותה עת.

27 הרב יוסף דב סולובייצ'יק, דברי הגות והערכה (לעיל הערה 3), עמ' 27-28. עיקרון זה הובא לידי ביטוי בחוק הישראלי ועוגן בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, סעיף 2 ו-4.

עיון ערכי עקרוני זה ייתמך בדיון ההלכתי בהיתר הגנה עצמית, העולה מסוגיות עשיית דין ברוצח ודין "הבא במחתרת".[28]

ב. האיסור האוניברסלי להרוג והחובה לעשות דין ברוצח

איסור "לא תרצח" הוא אחד מהאיסורים החמורים שבתורה, שנאמר עליהם "ייהרג ואל יעבור". האיסור נאמר בעשרת הדיברות ונחקק בלוחות בתמצית ובאופן חד משמעי, כעיקרון יסוד שלא זקוק לנימוק ולהסבר - "לא תרצח!".[29] יסוד זה הונח עוד לפני מתן תורה כציווי לכל בני נח - "שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ" (בראשית ט, ו), והנימוק שניתן לכך הוא צלם א־לוהים שבאדם - "כִּי בְּצֶלֶם אֱ־לֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם" (שם). הפגיעה בנפשו של אדם איננה רק פגיעה בו, אלא גם פגיעה בא־לוהים.[30] וכך פסק הרמב"ם:

> על ששה דברים נצטווה אדם הראשון... על שפיכות דמים.[31]
>
> כל הורג נפש אדם מישראל עובר בלא תעשה שנאמר "לא תרצח".[32]

נטילת נפשו של אדם היא עבירה חמורה, אך בהתמודדות של התורה הן בהגנה מפני העבירה לפני מעשה והן בתחום המשפטי לאחר מעשה, נעשה שימוש באותו מעשה - נטילת נפשו של הפוגע. רוצח שנידון בבית דין עונשו מוות - "מות יומת הרֹצֵח" (במדבר לה, טז-יח). החובה להעניש את הרוצח כלולה כבר באזהרה - "שופך דם האדם - באדם דמו ישפך", דהיינו, חובה על האדם להרוג את הרוצח.[33] המורכבות של השימוש באפשרות של נטילת נפשו של הרוצח באה לידי ביטוי במחלוקת במשנה מסכת מכות, עד כמה בית הדין צריך להיזהר ולהימנע מהריגת רוצחים:

> סנהדרין ההורגת אחד בשבוע נקראת חובלנית. רבי אלעזר בן עזריה אומר: אחד לשבעים שנה. רבי טרפון ורבי עקיבא אומרים: אילו היינו בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף הן מרבין שופכי דמים בישראל.[34]

אחת המטרות של ענישת הרוצח היא מניעת מקרי רצח. חכמים נזהרים ומבקשים להימנע מיישום של עונש מוות, ורבן שמעון בן גמליאל מביע דעתו כנגדם שצמצום עונש המוות גורם לריבוי שפיכות דמים. גם הריגתו של בן סורר ומורה נתפסת על ידי חז"ל כמניעה וצמצום של פשיעה עתידית.[35]

---

28 להרחבה בעניין תפיסת חז"ל בנושא מלחמה ושלום, ראו הרב שמעון גרשון רוזנברג, ברית שלום - ימין ושמאל, מלחמה ושלום, ראשון לציון תש"ף, עמ' 264-305; הרב יהודה שביב, 'מלחמת התורה במלחמה', בתוך: ערכים במבחן מלחמה, ירושלים תשמ"ה, עמ' 54-70; הרב יעקב מדן, המלחמה כתופעה רוחנית בעולם: איבר רוחני או ספחת, שם, עמ' 91-143; הרב יובל שרלו, 'שאלות על מוסר המלחמה', צהר, יא (תשס"ב), עמ' 97-104, ותגובות של הרב ישראל רוזן, צהר, יב (תשס"ב), עמ' 135-139 (עם תגובה לתגובה), והרב מיכאל אברהם, צהר, יד (תשס"ג), עמ' 64-71; הרב יצחק רונס, 'על מוסריותה של המלחמה בספרות ההלכה של המאה עשרים - מוסר, הלכה ולאומיות', בתוך: מ' רחימי (עורך), עמדו"ת, כרך א, אלקנה ורחובות תש"ע, עמ' 175-197.

29 הגמרא רואה באיסור רציחה דין הנלמד מן הסברה, עיקרון מוסרי המובן מאליו, הגיוני וברור, ראו סנהדרין עד ע"א: "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק, נימנו וגמרו בעלית בית נתזה בלוד: כל עבירות שבתורה אם אומרין לאדם עבור ואל תהרג - יעבור ואל יהרג, חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים... רוצח גופיה מנא לן? סברא הוא, דההוא דאתא לקמיה דרבה ואמר ליה: אמר לי מרי דוראי זיל קטליה לפלניא ואי לא קטלינא לך. אמר ליה: לקטלוך ולא תיקטול; מי יימר דדמא דידך סומק טפי? דילמא דמא דהוא גברא סומק טפי!". לדעת הראי"ה קוק סברה זו היא התוקף המוחלט: גם במקום שבו נדמה לאדם ש"דמו אדום יותר מדם חברו", כגון כאשר חברו נוטה למות, אין היתר להרוג, שכן איסור הרציחה הוא איסור מוחלט שאינו נדחה בשום נסיבות. ראו תשובתו בשו"ת משפט כהן, סימן קמג.

30 וראו פירוש הרמב"ן, שמות כ, יב: "לא תרצח... הנה צויתיך להודות שאני בורא את הכל בלב ובמעשה, ולכבד האבות בעבור שהם משתתפים ביצירה, אם כן השמר פן תחבל מעשה ידי ותשפוך דם האדם אשר בראתי לכבודי ולהודות לי בכל אלה". מדברי הרמב"ן למד בשו"ת אבני נזר, חושן משפט, סימן ב - "הנה שרציחה עבירה שבין אדם למקום".

31 משנה תורה, הלכות מלכים, פרק ט, הלכה א.

32 משנה תורה, הלכות רוצח ושמירת הנפש, פרק א, הלכה א. בחרנו להביא את שני המקורות מהרמב"ם, הן איסור שפיכות דמים לבן נח והן איסור רציחה, שכן אף שנחלקו האחרונים האם יהודי נידון גם כחייב במצוות בני נח, ביחס לאיסור רציחה עולה מדברי הרמב"ם בהלכות רוצח ושמירת הנפש, פרק א, הלכה ב כי החיוב כפול - יהודי מוזהר באיסור שפיכות דמים כבן נח, ובמקביל באיסור רציחה על כל פרטיו וגדריו כאיסור נוסף.

33 כך מתרגם אונקלוס את הביטוי - "על מימר דייניא דמיה יתאשד"; וכן פירש רש"י שהביטוי "באדם דמו ישפך" משמעו חובה המוטלת על הדיינים להרוג, כשיש עדים והתראה, והנאמר בפסוק הקודם שהקב"ה ידרוש הוא במקום שאין עדים.

34 משנה, מכות א, י.

35 "בן סורר ומורה נדון על שם סופו" (משנה סנהדרין ח, ה), ובברייתא בבבלי שם - "הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה... ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות. אמרה תורה: ימות זכאי ואל ימות חייב" (סנהדרין עב ע"א). עם זאת, תורה שבעל פה מצמצמת את האפשרות של יישום דין זה, עד שחכמים אומרים - "לא היה ולא עתיד להיות, ולמה נכתב, דרוש וקבל שכר" (שם עא ע"א). גם כאן, ההלכה נעה על הציר שבין חובת מניעת פשיעה עתידית לבין הזכות של כל אחד לחיים.

כמו חובת עשיית משפט לאחר מעשה, גם הצורך להגן על הפרט ועל החברה מפני רוצחים דורש מתן אפשרות למתגונן לפגוע בחייו של התוקף. ואכן, כמו שיתבאר בסעיף הבא, ההלכה קובעת שאדם רשאי להתגונן וגם להציל אחרים, גם במחיר חייו של התוקף.

הצורך להגן על הפרט ועל החברה מפני רוצחים דורש מתן אפשרות למתגונן לפגוע בחייו של התוקף

ג. הגנה עצמית והצלת אחרים

לכל אדם יש זכות להגן על עצמו, והכלל ההלכתי הוא "אם בא להורגך - השכם להורגו".[36] המקור לעיקרון הלכתי זה הוא דין הבא במחתרת:

> אִם בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה וָמֵת אֵין לוֹ דָּמִים. אִם זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דָּמִים לוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ.[37]

ההיתר להרוג את הגנב מתבסס על ההבנה שהגנב מתכוון להרוג את בעל הבית אם זה יתנגד לו, ולכן התירה התורה לבעל הבית להקדים ולפגוע בגנב:

> אמר רבא: מאי טעמא דמחתרת? חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו, והאי מימר אמר אי אזילנא קאי לאפאי ולא שביק לי ואי קאי לאפאי קטילנא ליה, והתורה אמרה אם בא להורגך השכם להורגו.[38]

דין זה מתיר הריגת אדם שלא במסגרת משפטית, ובכך נוצר מתח חזיתי עם האיסור הכללי והאוניברסלי על שפיכות דמים. משום כך מפרש רש"י שמדובר בלימוד מיוחד, שהתורה נזקקה לו:

> ואמרה לך תורה אין לו דמים ומלמדתך מאחר שהוא בא להרגך השכם אתה להרגו.[39]

וכן נפסק להלכה:

> הבא במחתרת בין ביום בין בלילה אין לו דמים אלא אם הרגו בעל הבית או שאר האדם פטורין, ורשות יש לכל להרגו בין בחול בין בשבת בכל מיתה שיכולין להמיתו, שנאמר "אין לו דמים".
>
> ומפני מה התירה תורה דמו של גנב אף על פי שבא על עסקי ממון? לפי שחזקתו שאם עמד בעל הבית בפניו ומנעו יהרגנו, ונמצא זה הנכנס לבית חבירו לגנוב כרודף אחר חבירו להרגו ולפיכך יהרג בין שהיה גדול בין שהיה קטן בין זכר בין נקבה.[40]

דין הבא במחתרת, לדעת הרמב"ם, נובע מדין רודף.[41] שאינו רק היתר להתגונן מפני תקיפה אלא חובה עקרונית על כל אדם להציל אדם שמותקף ונמצא בסכנת חיים, גם במחיר הריגת התוקף.[42] חובה זו נובעת מהציווי "לא תעמד על דם רעך":

> הרודף אחר חבירו להרגו אפילו היה הרודף קטן הרי כל ישראל מצווין להציל הנרדף מיד הרודף ואפילו בנפשו של רודף.

---

36 בבלי סנהדרין עב ע"א, ברכות סב ע"ב, ועוד.

37 שמות כב, א-ב.

38 סנהדרין עב ע"א. בבמדבר רבה, פרשה כא, סימן ד נאמר - "'צרור את המדינים למה? 'כי צוררים הם לכם'. מיכן אמרו חכמים בא להרגך השכם להרגו". המדרש דרש את הכלל "בא להרגך השכם להרגו" בהקשר של מלחמת העם כולו, ובגמרא עיקרון זה מקורו בהגנה עצמית של היחיד.

39 רש"י, סנהדרין עב ע"א, ד"ה חזקה.

40 משנה תורה, הלכות גניבה, פרק ט, הלכה ז, ט. רש"י הסביר את הנימוק להיתר הריגת הגנב, בכך שהגנב הביא את עצמו למצב ש"אין לו דמים" - "הרי הוא כמת מעיקרו" (רש"י, שמות כב, א), "הרי הוא לך כמי שאין לו דם ונשמה ומותר להורגו" (רש"י, סנהדרין עב ע"א). הרמב"ם, לעומת זאת, הדגיש את הצלת הנרדף מפני הגנב שרודף אותו. ראו אהרן אנקר, עיקרים במשפט הפלילי העברי, תשס"ז, עמ' 320-364, 387-388.

41 לעיון ביחס שבין דין רודף לדין הבא במחתרת ראו הרב יהודה זולדן, מלכות יהודה וישראל, מרכז שפירא תשס"ב, עמ' 284-304; הרב משה נקש, 'האם היתר הריגת גנב הבא במחתרת נוהג בזמן הזה?', המעין, מז, ג (ניסן תשס"ז), עמ' 9-19; הרב ד"ר מיכאל אברהם, 'הריגת גנב לצורך הגנה על רכוש', תחומין, כח (תשס"ח), עמ' 174-192.

42 וראו הרב יוסף דב סולובייצ'יק, דברי הגות והערכה (לעיל הערה 3), עמ' 27, המחדש שיסוד ההגנה עצמית בדין הבא במחתרת אינו רק מפני סכנת החיים, אלא גם זכות להגנה על רכוש אישי.

כיצד? אם הזהירוהו והרי הוא רודף אחריו אף על פי שלא קיבל עליו התראה כיון שעדיין הוא רודף הרי זה נהרג, ואם יכולים להצילו באבר מאיברי הרודף כגון שיכו אותו בחץ או באבן או בסייף ויקטעו את ידו או ישברו את רגלו או יסמו את עינו עושין, ואם אינן יכולין לכוין ולא להצילו אלא אם כן הרגוהו לרודף הרי אלו הורגין אותו ואף על פי שעדיין לא הרג, שנאמר "וקצותה את כפה לא תחוס עינך" (דברים כה, יב).[43]

אומנם, יש הבדלים בין ההיתר של הנרדף להציל את עצמו לבין החובה של אדם אחר להציל את הנרדף. ככלל, ההיתר של הנרדף רחב יותר מהחובה של אחרים. כך למשל, מי שבא להציל צריך להתרות ברודף, אך זה שהרודף מתכוון להורגו פטור מכך.[44]

ד. הגשת תצהיר כוזב לצורך קבלת רישיון לנשק

נשיאת כלי נשק אישי מוסדרת במדינת ישראל מכוח חוק כלי הירייה, הקובע כי החזקת נשק כפופה לעמידה בדרישות סף, בתבחינים ובהגשת הצהרת בריאות.[45] חובה לציית להנחיה זו ולמלא תצהירים נכונים, כפי שחייבים על פי ההלכה להישמע לשאר הוראות החוק.[46]

כל יחיד נדרש להצהיר הצהרת אמת ולעמוד בדרישות החוק וחל איסור להגיש תצהיר כוזב על מנת לקבל רישיון לכלי נשק

מלבד החובה לשמור על החוק, יש איסור לשקר וחובה להתרחק מהשקר - "מדבר שקר תרחק".[47] אומנם, חז"ל התירו לשנות מהאמת מפני הצורך,[48] אך היתר זה מוגבל מאוד וחל רק כאשר אין בשינוי האמת פגיעה באחר.[49] בהקשר של נשיאת נשק, ההגדרה מהו "צורך" איננה חד משמעית, ותלויה במשתנים רבים, כמו מידת הצורך בנשק על פי המקום והזמן ובריאותו של המבקש לשאת נשק. ההכרעה מהו הצורך היא בסמכות הכלל ועל פי החוק, ואיננה הכרעה של היחיד. על כן, כל יחיד נדרש להצהיר הצהרת אמת ולעמוד בדרישות החוק וחל איסור להגיש תצהיר כוזב על מנת לקבל רישיון לכלי נשק.[50]

---

43 משנה תורה, הלכות רוצח, פרק א, הלכה ו-ז. בכלל חובה זו, לדברי הרמב"ם שם, מצוות עשה של "וקצתה את כפה" (פירוש, את כפה של התוקפת, כשיש בכך צורך להצלת הנרדף, וכן כל איבר אחר, ואף נטילת נפשו של התוקף או התוקפת בכלל מצווה זו), ושני לאווים - "לא תעמד על דם רעך", ו"לא תחוס עינך".

44 הריב"ש (שו"ת הריב"ש, סימן רלח) כתב שהנרדף, כיוון שהוא בהול על נפשו, איננו צריך להתרות ברודף, אך איש אחר שבא להצילו צריך להתרות אם אפשר. המשנה למלך (הלכות חובל ומזיק, פרק ח, הלכה י) הוסיף בשם הריב"ש שדווקא הבא להציל צריך להצילו באחד מאיבריו אם אפשר, אך הנרדף רשאי להרוג גם כשניתן להציל באחד מאיבריו, אולם המנחת חינוך (סימן תר, ז) כתב שרבים חולקים עליו בזה. הראי"ה קוק (שו"ת משפט כהן, סימן קלט) כתב שיסוד החילוק הוא שלגבי הנרדף התורה הגדירה את הרודף כ"אין לו דמים", והאיסור להורגו הותר לגמרי, אך לגבי אחר, האיסור להרוג נדחה מפני פיקוח נפשו של הנרדף, וכשניתן להצילו האיסור לא נדחה. עקרונות דין רודף ומצוות "לא תעמד על דם רעך" השפיעו על החוק הישראלי: החובה להציל את הזקוק להצלה עוגנה בחוק הישראלי, ב"חוק לא תעמוד על דם רעך - תשנ"ח-1998". לפני חקיקת חוק זה, החוק לא התייחס לחובה להציל, אלא רק קבע שאדם איננו נושא באחריות פלילית למעשה שהיה דרוש באופן מיידי כדי להדוף תקיפה (זו לשון החוק - "לא יישא אדם באחריות פלילית למעשה שהיה דרוש באופן מיידי כדי להדוף תקיפה שלא כדין שנשקפה ממנה סכנה מוחשית של פגיעה בחייו, בחירותו, בגופו או ברכושו, שלו או של זולתו" - חוק העונשין, התשל"ז-1977, סעיף 34י). "חוק לא תעמוד על דם רעך" קבע, בהתאם למצווה בתורה, שאדם שיכול להציל חייב להציל (ראו ניל הנדל, 'חוק לא תעמוד על דם רעך, התשנ"ח-1998: השראה ומציאות', מחקרי משפט טז [תשס"א], עמ' 229-275; מיכאל ויגודה, 'חובת ההצלה וגבולותיה - לא תעמד על דם רעך', פרשת השבוע - משרד המשפטים, פרשת אחרי מות-קדושים תשס"א, גיליון 24; הרב ד"ר מרדכי הלפרין, 'לא תעמוד על דם רעך - הדין והחוק', ספר אסיא, י [תשס"ח], עמ' 12-15).

45 חוק כלי הירייה תש"ט-1949, סעיפים 4-5. תבחינים למתן רישיון להחזקת כלי ירייה פרטי - https://www.gov.il/he/pages/criteria_for.

46 תוקפם ההלכתי של חוקי המדינה, מכוח "דינא דמלכותא דינא", משפט המלך או תקנות הקהל, נידון בהרחבה בדברי הפוסקים בדורות האחרונים ובמאמרים רבים. נציין כאן שני מאמרים מהשנים האחרונות: הרב עדו רכניץ, נייר עמדה מס' 17 - 'מעמדם של חוקי המדינה ושל פסיקת בתי המשפט', מכון משפטי ארץ, שבט תשפ"ב, https://bit.ly/4sh0ous; הרב אורי סדן, 'מעמדם ההלכתי של חוקי מדינת ישראל', שבט תשפ"ד, https://bit.ly/4rL4Lyd.

47 שמות כג, ז.

48 בבלי יבמות סה ע"ב; בבא מציעא כג ע"ב-כד ע"א.

49 וכפי שכתב הבן איש חי, אחרי שהביא דוגמאות רבות מהתלמוד לאמירות שאינן אמת - "אך תשימו יראת ה' על פניכם לבלתי תעשו קולות חוץ מן השורה בדמיון דחוק גם תשימו לב ללמוד מאופן הנזכר לאיסורא" (שו"ת תורה לשמה, סימן שסד). ראו הרב שרלו, 'מדבר שקר תרחק', צהר, א (תש"ס), עמ' 13-24, https://bit.ly/3qVLkVa; ומה שכתבנו בחיבור 'צהר עד מאה ועשרים', פרק יז, https://bit.ly/3MPZvtY; ובנייר העמדה 'אמירת אמת לחולה על מצבו הרפואי', https://bit.ly/3tAWQb0.

50 השוו לתשובתו של הרב אריאל בראלי בעניין חתימה של עורך דין על תצהיר שאיננו מדויק (שכביכול נחתם בפניו), https://bit.ly/400MGzY. לדבריו, אף שראוי להתרחק מחתימה על נוסח שקרי, כאשר אין בכך פגיעה באחרים, וכאשר כך מקובל לעשות, אין בכך איסור. הוא מסתמך על הסבר הט"ז להיתר אמירת "כלה נאה וחסודה" - "כבר נודע מנהג כל האדם שנוהגין שמי שלוקח מקח רע משבחין הרואים בעיניו כדי שלא יצטער ואם כן אף כאן בודאי יבינו כל העולם שחסודה דקאמר היינו בעיני החתן שלה" (ט"ז, אבן העזר, סימן סה, ס"ק א). על פי זה, גם בעניין חתימת עורך דין על ייפוי כוח אפשר לומר שמשמעותה שהלוקח חפץ בכך, אף שאינו נוכח. גם הר"א סדן (לעיל הערה 46) דן בעניינים של "עיגול פינות", ובשאלה אם יש חובת ציות ל"דינא דמלכותא" במקום שבו השלטון בוחר שלא לאכוף את החוק. שניהם מסתמכים על דברי הרב דב ליאור, שאין חובת ציות במקרה כזה. אך נראה שבענייננו, קבלת רישיון לנשק בניגוד לנוהלים איננה דבר "זניח ואינו

פרק שני

אחריות ומקצועיות בהחזקת כלי נשק

עיקרי ההלכות

א. מצווה להקפיד הקפדה יתירה על כל כללי הזהירות והבטיחות הנדרשים ממחזיק נשק ברישיון.
ב. יש לשמור על הנשק ולהבטיח את תקינותו כדרישות החוק.
ג. המאחסן נשק שלא כחוק או המחזיק נשק שאינו תקין עובר על לא תעשה.
ד. יש מצווה בהתקנת כספת ביתית, אך אין לברך בהתקנתה.
ה. חובה להתאמן באופן סדיר, מעבר לרף האימון הדרוש בחוק.
ו. מותר לשלם על הוצאות אימון ואחזקת נשק מכספי מעשר. ראו להלן, פרק חמישי.
ז. אימונים לגברים ולנשים - ראו להלן, פרק שלישי.

עיון הלכה

א. אחריות והקפדה על כללי הזהירות והבטיחות

המחזיק בכלי נשק חייב לשמור על נשקו על פי הדרישות הקבועות בחוק,[51] וכן להבטיח את תקינותו, על מנת למנוע שימוש לא ראוי על ידי מי שאינו מיומן בהפעלתו, בשוגג או במזיד. הבסיס ההלכתי לשמירה מסכנות הוא מצוות עשה ואיסור לא תעשה הנלמדים מדין מעקה:

כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ וְלֹא תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ כִּי יִפֹּל הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ.[52]

רבנו בחיי ביאר שמצוות עשה זו היא מקרה פרטי של המצווה הכללית לשמירת הנפש:

> על דרך הפשט יזהיר שישתמר האדם מן הסכנה, כענין שכתוב "השמר לך ושמור נפשך מאד", ולכך יצוה כי כשיבנה ביתו שיעשה מעקה לגגו ולא יניח ברשותו נזק ומכשול להיכשל בו בני אדם, ולא ישים דמים בביתו.[53]

ביאורו מבוסס על דברי חז"ל, המרחיבים את המצווה לחובה כללית להסיר כל מכשול ולהימנע מנזקים:

> "ועשית מעקה לגגך" - אין לי אלא גג, מנין לרבות בורות שיחים ומערות חריצים ונעיצים? תלמוד לומר "ולא תשים דמים בביתך". "ועשית מעקה לגגך" - מצות עשה, "ולא תשים דמים בביתך" - מצות לא תעשה.[54]
>
> רבי נתן אומר: מניין שלא יגדל אדם כלב רע בתוך ביתו ואל יעמיד סולם רעוע בתוך ביתו? תלמוד לומר "לא תשים דמים בביתך".[55]

כך גם כתב הרמב"ם בהגדרת המצוות בספר המצוות,[56] וכך פסק במשנה תורה:

גורם לנזק" (כדברי הרב בראלי שם), ואף יש בה פגיעה באחרים, כיוון שיש סכנה בהחזקת נשק על ידי מי שאיננו מוסמך לכך. על כן אף אם יש רבים שעושים כן הרי הם עוברים על איסור ו"מוטב לי להקרא שוטה כל ימי, ולא ליעשות שעה אחת רשע לפני המקום" (משנה עדויות ה, ו).

51 הוראות הבטיחות ודרישות האחסנה מפורסמות באתר המשרד לביטחון לאומי https://bit.ly/4axpHRF; הוראות אלו מעוגנות בחוק כלי היריה תש"ט 1949 https://bit.ly/3ZBqdt4.

52 דברים כב, ד.

53 רבנו בחיי, שם. אומנם, מצוות שמירת הנפש מחייבת את האדם לשמור על עצמו, ובניית מעקה מטרתה להגן על אחרים, אלא שהעיקרון העומד ביסוד הדברים אחד הוא.

54 ספרי דברים, פיסקה רכט.

55 בבא קמא טו ע"ב. נשק שאינו מאוחסן כראוי הוא "סולם רעוע" שקרוב להגיע ממנו הנזק.

56 עשה קפד ולא תעשה רצח. וכן נקטו שאר מוני המצוות: רבי משה מקוצי, ספר מצוות גדול, לאוין, קסז; רבי יצחק מקורביל, ספר מצוות קטן, סימן קעא; ספר החינוך, מצווה תקמו-תקמז. אומנם יש חולקים וסוברים שאין כאן אלא מצווה אחת, ראו לדוגמה מנחת חינוך מצווה תקמו, ומנחת אשר, פרשת כי תצא - מצוות מעקה, https://did.li/in9aa.

> מצות עשה לעשות אדם מעקה לגגו, שנאמר "ועשית מעקה לגגך"...
>
> אחד הגג ואחד כל דבר שיש בו סכנה וראוי שיכשל בו אדם וימות... וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה יפה, שנאמר "השמר לך ושמור נפשך". ואם לא הסיר והניח המכשולות המביאין לידי סכנה, ביטל מצות עשה ועבר על "לא תשים דמים".[57]

החובה להסיר מכשול היא גם חובה על הכלל, וגם חובה על כל יחיד ויחיד. כל אחד צריך לבדוק מה הם הדברים שעלולים לגרום נזק ולהרחיקם. כך כותב ספר החינוך:

> ועל כן ראוי שיתן לבו לכל הדברים שאפשר להגיע לו נזק בהם, והעובר עליהם חייב מכת מרדות דרבנן.[58]

הרב שמואל וואזנר העיר, בעניין תקנות למניעת תאונות דרכים, שהחובה לקבוע סייגים מוטלת על הכול:

> ואין לזה שייכות אם יש דינא דמלכותא או אין דינא דמלכותא, דהתקנות שנעשו על ידי השלטון נעשו לטובת הצבור למנוע אסונות, ואם לא נעשו על ידם היה חיוב עלינו לעשות כזה.[59]

הזכות לשאת נשק נלמדת ממצוות "ושמר נפשך", "ולא תשים דמים בביתך" ו"לא תעמד על דם רעך" - מטרת נשיאת הנשק היא הגנה מפני סכנה אפשרית, אלא שמצוות אלו עצמן מחייבות אחריות, שמירה בטוחה והקפדה יתירה על כל כללי הזהירות והבטיחות.

חז"ל כרכו יחד את איסור גידול כלב רע עם איסור העמדת סולם רעוע, שממנו למדנו את החובה להיזהר באחזקת נשק. אפשר לדמות את המורכבות שבהחזקת נשק להתייחסות המורכבת של חז"ל להחזקה של כלב תקיפה. מצד אחד, החזקת כלב רע בבית אסורה, מפני סכנות שיכולות להיגרם, אך מצד שני, ביישובי ספר, שבהם יש צורך בכלב כשומר החזקתו מותרת.[60] באותו אופן, כלי נשק הוא כלי מסוכן, אך אין איסור בנשיאתו כאשר יש בו צורך. הנושא נשק חייב להחזיקו ולהשתמש בו בצורה זהירה. החובה ההלכתית היא לשמור על כלי הירייה ולהבטיח את תקינותו כדרישות החוק.[61]

מטרת נשיאת הנשק היא הגנה מפני סכנה אפשרית, אלא שמצוות אלו עצמן מחייבות אחריות, שמירה בטוחה והקפדה יתירה על כל כללי הזהירות והבטיחות

המקפיד לעמוד בכל כללי הזהירות והבטיחות, וכן המתקין כספת לשמירה על כלי נשק מקיים, כאמור, את המצווה "השמר לך ושמר נפשך מאד". אומנם, מברכים על התקנת מעקה לגג, אך לא נתקנה ברכה על שמירה מסכנות אחרות.[62]

---

57 הלכות רוצח ושמירת נפש, פרק יא, הלכה א-ד; וכן פסק, כלשון הרמב"ם, שולחן ערוך, חושן משפט, תכז, א-ח. הרמב"ם, באגרת תשובה לר' יוסף (איגרות הרמב"ם, מהדורת ר"י שילת, ירושלים תשמ"ז, עמ' ער) מביא מצווה זו כראיה לכך שחיי האדם אינם קצובים, ויש תועלת בשמירה מהיזק - "וכאשר ראינו שזירזנו יתעלה על המעקה, ידענו שההכנה מועילה, והזמנת האמצעים מרחיקה הסכנה, וזה סותר דברי מי שאומר כי לחיים בעולם הזה מועד קצוב". ועיינו עוד, הרב יעקב אפשטיין, חיוב הציבור להסרת מכשולים ותקלות, שו"ת חבל נחלתו, חלק ז, סימן נג; הרב משה צבי נריה, 'הסרת המכשולים', מאבני המקום, יב (תש"ס), עמ' 32-35.

58 ספר החינוך, מצווה תקמו.

59 שו"ת שבט הלוי, חלק י, סימן רצא.

60 בברייתא במסכת בבא קמא טו ע"ב נלמד מ"ולא תשים דמים בביתך" האיסור להחזיק כלב רע או להעמיד סולם רעוע. אומנם, בשבת סג ע"א הדבר מנוסח כהנהגה טובה ולא כאיסור. המשנה (בבא קמא ז, ז) הגבילה את האיסור, ואמרה שאם הוא קשור בשלשלת מותר. בברייתא שם (פג ע"א) נאמר - "לא יגדל אדם את הכלב אלא אם כן קשור בשלשלת, אבל מגדל הוא בעיר הסמוכה לספר, וקושרו ביום ומתירו בלילה". וכך פסק הרמב"ם, הלכות נזקי ממון, פרק ה, הלכה ט. וראו שו"ת שאילת יעבץ, חלק א, סימן יז, שכתב שבגידול של יותר מכלב אחד יש איסור, אלא אם כן יש בכך צורך לשמירה, "על כל פנים יותר מהצורך לא הותר בשום אופן". וראו אביעד הכהן, 'הזכות לשאת נשק לצורכי עבודה והגנה עצמית וסייגיה - ולא תשים דמים בביתך', פרשת השבוע - משרד המשפטים, כי תצא תשע"ג, גיליון 425, https://www.daat.ac.il/mishpat-ivri/skirot/skira.asp?id=225, שלמד מהאיזון שמצאו חכמים בין הצורך בכלב לסכנה שבנוכחתו, להיתר לשאת נשק תוך שמירה על כללי בטיחות.

61 השוו אלחנן דרייפוס, 'חובתו של חייל לשמור על נשקו האישי', תחומין, כט (תשס"ט), עמ' 483.

62 הרמב"ם פסק במשנה תורה, הלכות ברכות, פרק יא, הלכה יב שיש לברך על עשיית מעקה, ושם, הלכה ד, פסק שאין מברכים על מים אחרונים כיוון שדברים שכל חיובם הוא מפני הסכנה אין מברכים עליהם. יש חולקים גם על עצם חיוב ברכה על מעקה, אך המנהג הוא לברך. ראו הרב אליעזר מלמד, פניני הלכה, ליקוטים, ב, פרק ט, סעיף א; מנחת אשר (לעיל הערה 56).

ב. מקצועיות ואימונים

ב.1. חובת אימונים סדירים

שימוש בנשק דורש מיומנות, שיש לה תיאוריה, שיטות וכלי הערכה על ידי אימונים. שימוש לא מיומן יכול להוות סכנה לאדם עצמו ולאחרים ויש בזה משום "אדם המזיק". המשנה קובעת כלל יסוד בדיני נזיקין, שאדם מועד לעולם:

> אדם מועד לעולם בין שוגג בין מזיד בין ער בין ישן סימא את עין חברו ושבר את הכלים משלם נזק שלם.[63]

התוספות מלמדים שהחובה להיזהר מלהזיק לאחרים גדולה מהחובה להיזהר מפני נזק שייגרם לאדם:

> ונראה מכאן לדקדק דיותר יש לאדם ליזהר עצמו שלא יזיק אחרים משלא יוזק.[64]

מדברי הרמב"ם, בעניין טעות של דיין שאינו מומחה, אפשר ללמוד שמי שנוהג ברשלנות נושא באחריות גבוהה למעשיו:

> אבל מי שאינו מומחה ולא קבלו אותו בעלי דינין אף על פי שנטל רשות הרי זה בכלל בעלי זרוע ואינו בכלל הדיינין... ואם טעה ונשא ונתן ביד חייב לשלם מביתו וחוזר ולוקח מבעל דין זה שנתן לו שלא כהלכה, ואם אין לו להחזיר או שטמא או שהאכיל דבר המותר לכלבים ישלם כדין כל גורם להזיק **שזה מתכוין להזיק הוא.**[65]

הנוהג ברשלנות, על פי הרמב"ם, נחשב כמתכוון להזיק.[66]

המחזיק בכלי נשק מתחייב להתאמן אימונים תקופתיים.[67] נראה כמושכל ראשון כי שימוש מקצועי בנשק הוא תוצאה מצטברת של אימונים סדירים. אדם שיתאמן בקביעות, תשתפר מיומנותו ושליטתו בכלי הנשק, בשמירה על כללי הבטיחות, ביכולתו לזהות סכנה, ותגדל יכולתו לפעול נכון בזמן אמת ויפחת הסיכון לאסון.[68] החוק מחייב את הנושא נשק לעבור אימונים תקופתיים לשמירת הכשירות, אך אימונים אלה הם רף מינימלי למיומנות בנשק, שכן ריבוי האימונים משפר את המיומנות בשימוש בנשק ומונע תקלות שאת חלקן לא ניתן לתקן. על כן, חובתו של הנושא נשק להתאמן אף מעבר לרף הקבוע בחוק, כדי שיימנע מלהזיק לעצמו ולאחרים. כיוון שהאימון בנשק הוא צורך מצווה, אפשר להקדיש לכך חלק מכספי מעשר כספים. ראו על כך להלן, פרק חמישי.

> חובתו של הנושא נשק להתאמן אף מעבר לרף הקבוע בחוק, כדי שיימנע מלהזיק לעצמו ולאחרים

ב.2. אימונים בכלי נשק בתנ"ך

יש מקור בתלמוד לחשיבות המיומנות בנשק, שנסמך על פסוקים בתנ"ך. דוד המלך בקינתו על

---

63 משנה, בבא קמא ב, ו. כן פסק הרמב"ם, הלכות חובל ומזיק, פרק א, הלכה יא. הראשונים נחלקו אם חיוב אדם המזיק הוא בכל אונס, או שיש הבדל בין סוגי אונס שונים (כדעת תוספות, בבא בתרא כב ע"ב, ד"ה חציו; ועוד), אך לכל הדעות אדם חייב על אונס הקרוב לפשיעה. ראו שולחן ערוך, חושן משפט, שעח, א ונושאי הכלים שם, שכתבו שזו מחלוקת בין השולחן ערוך לרמ"א. וראו הרב שמואל ריינר, 'אדם המזיק באונס', מעגלים, יא (תשפ"ג), עמ' 17-35; הרב יעקב אפשטיין, חבל נחלתו, חלק ט, סימן ס.

64 תוספות, בבא קמא כג ע"א, ד"ה וליחייב בעל.

65 משנה תורה, הלכות סנהדרין, פרק ו, הלכה ד.

66 ראו הרב יהודה זולדן, 'בעל תפקיד שהזיק בעת מילוי תפקידו', שערי צדק, י (תשס"ט), עמ' 230-241, שכתב שאף על פי שבעל תפקיד פטור מנזקים שנגרמו כתוצאה מהתנהלות על פי הסמכות המוקנית לו, אם הוא חרג מסמכותו מחוסר זהירות או מרשלנות הוא חייב לשלם על הנזק (השוו לדברים דומים של הרב זולדן - 'בעלי תפקידים שהרגו בשגגה', בספרו צדקות יהודה וישראל, שבי דרום תשע"ח, עמ' 129-139). דבריו מסתמכים בין השאר על תשובות בשו"ת ציץ אליעזר, חלק ה, רמת רחל, פרק כג, בעניין רופא שהתרשל והחליף תרופה שגרמה למות החולה; ובשו"ת תשובות והנהגות, חלק א, סימן תתסח, בעניין נהג אמבולנס שדרס בנסיעתו.

67 על פי החוק, כל שנה וחצי יש לבצע הכשרה. ראו https://bit.ly/409OFBY.

68 במדינת ישראל אין מעקב סדיר ומחקר על ביצוע אימוני ירי על ידי נושאי נשק אישי. מעקב קצר טווח שבוצע בשנים 1992-1994 על ידי משרד מבקר המדינה ומפקדת קצין המשטרה הצבאית והתמקד בנושאי אקדחים במסגרת משרתי צבא הקבע, העלה כי צמצום התאונות באקדחים יתאפשר רק על ידי העמקת המיומנות בהפעלתו והחזקתו, ובתנאי שמתקיים מעקב יעיל על שיפור המיומנות בכל אימון. ראו https://bit.ly/4ai4A7c.

שאול ויהונתן קונן כך:

> וַיְקֹנֵן דָּוִד אֶת הַקִּינָה הַזֹּאת עַל שָׁאוּל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּנוֹ. וַיֹּאמֶר לְלַמֵּד בְּנֵי יְהוּדָה קֶשֶׁת הִנֵּה כְתוּבָה עַל סֵפֶר הַיָּשָׁר.[69]

התלמוד במסכת עבודה זרה מסביר שדוד מסיק ממותם של שאול ויהונתן שצריך "ללמד בני יהודה קשת" - להשתמש בקשת, והוא אומר שדבר זה כתוב כבר "בספר הישר":

> כתיב "ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר", מאי ספר הישר? אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים, דכתיב בהו "תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו", והיכא רמיזא? "יהודה אתה יודוך אחיך ידך בעורף אויביך", ואיזו היא מלחמה שצריכה יד כנגד עורף? הוי אומר זו קשת. רבי אלעזר אומר: זה ספר משנה תורה, ואמאי קרו ליה ספר הישר? דכתיב "ועשית הישר והטוב בעיני ה'", והיכא רמיזא? "ידיו רב לו", ואיזו היא מלחמה שצריכה שתי ידים? הוי אומר זו קשת. ר' שמואל בר נחמני אמר: זה ספר שופטים...[70]

אפשר לפרש שדוד המלך מבין שמותם של שאול ויהונתן היה יכול להימנע, אילו היו לוחמי ישראל מקצועיים ומיומנים יותר בשימוש בקשת. כלומר, דוד המלך מקונן כי מותם נובע ממקצועיות לקויה, מחוסר הכשרה ומוכנות.[71] עוד מלמד דוד כי אין זו רק תובנה מקצועית שלו כלוחם, אלא הדבר רמוז כבר בתורה או בנביאים - "ספר הישר", לפי כל אחת מהדעות בסוגיה. על כן, יש להתאמן ולהיערך לעימות הבא. על יסוד דברי הרמב"ם כי אין סיפור בכתבי הקודש המובא לשווא,[72] מסיק הציץ אליעזר את המסקנה הבאה מקינת דוד:

> מהאמור בקינת דוד ומהמתבאר בהגמ' בע"ז נלמד שיש חיוב על מנהיגי העם לאמן מתוך העם צבא ומלחמה אשר יהא מוכן בכל עת מצוא להשיב מלחמה שערה לאויב אשר יתקומם בזמן מן הזמנים נגד העם או אשר יצר צעדיו בכל דרך שהוא... שאול ויהונתן שקדו על הקמת ואימון חיל צבא גיבורים אחוזי חרב מלומדי מלחמה... עם מותם עורר דוד בקינתו על אובדן מגיני ישראל אלה ועורר את העם להתאושש להתאמן במלחמת הקשת הצריכה לימוד.[73]

69 שמואל ב א, יז-יח.
70 עבודה זרה כה ע"א.
71 וראו פירוש רלב"ג לפסוק.
72 מורה הנבוכים, חלק ג, פרק נ.
73 הרב אליעזר יהודה וולדינברג, הלכות מדינה, חלק ב, שער א, עמ' א-ג.

פרק שלישי

נשיאת נשק על ידי נשים

עיקרי ההלכות

א. נשים וגברים שווים בזכות ובחובה לשאת נשק, על מנת להגן על עצמם ולהציל אחרים.
ב. אישה הנושאת נשק, לא תשנה בגדיה ללבוש בעל אופי גברי.
ג. אין חובה לקיים אימונים נפרדים לנשים וגברים, אך ראוי להקצות לגברים ולנשים המעוניינים בכך אימון נפרד.

עיון הלכה

א. נשיאת נשק על ידי נשים

התורה אסרה על גבר ללבוש בגדי נשים ועל אישה ללבוש בגדי גברים:

לֹא יִהְיֶה כְלִי גֶבֶר עַל אִשָּׁה וְלֹא יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה כִּי תוֹעֲבַת ה' אֱ־לֹהֶיךָ כָּל עֹשֵׂה אֵלֶּה.[74]

חכמים קבעו שבכלל זה נאסרה גם נשיאת כלי נשק, שהוא כלי גבר, על ידי אישה. בברייתא בגמרא מובאות דרשות התנאים על פסוק זה:

"לא יהיה כלי גבר על אשה". מאי תלמוד לומר? אם שלא ילבש איש שמלת אשה ואשה שמלת איש, הרי כבר נאמר "תועבה היא", ואין כאן תועבה! אלא שלא ילבש איש שמלת אשה וישב בין הנשים, ואשה שמלת איש ותשב בין האנשים; רבי אליעזר בן יעקב אומר: מנין שלא תצא אשה בכלי זיין למלחמה? תלמוד לומר "לא יהיה כלי גבר על אשה, ולא ילבש גבר שמלת אשה" - שלא יתקן איש בתיקוני אשה.[75]

חכמים לומדים מהפסוק איסור לבישת בגדים המיוחדים למין השני, במגמה של "תועבה" - ערבוב אסור בין גברים לנשים.[76] ר' אליעזר בן יעקב מוסיף ואומר שלאישה אסור לשאת כלי נשק, כיוון שכלים אלו הם "כלי גבר".[77] בדברי ר' אליעזר לא מבואר אם הוא אוסר נשיאת כלי נשק דווקא כשיש מטרה שלילית לנשיאתו, כפי שאמרו חכמים, או שהאיסור הוא רחב יותר. האחרונים נחלקו בכך, כמבואר להלן.

הרמב"ם והשולחן ערוך פסקו כדברי ר' אליעזר בן יעקב:

לא תעדה אשה עדי האיש, כגון שתשים בראשה מצנפת או כובע או תלבש שריון וכיוצא בו.[78]

הב"ח[79] כתב שהאיסור הוא רק בדבר שהוא נוי וקישוט, ורק כאשר האישה עושה זאת כדי להידמות לגברים, אך אם עושה זאת מסיבה אחרת הדבר מותר. כן כתבו נושאי הכלים לשולחן ערוך, וזו לשון הט"ז:

משמע דרך עידוי וקישוט אסור אבל אם עושה כן מפני החמה או צנה או גשמים אין איסור.[80]

---

74 דברים כב, ה.
75 נזיר נט ע"א.
76 כך גם מפרש רש"י את הפסוק, בעקבות דרשת חז"ל: "שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים, שאין זו אלא לשם ניאוף... לא אסרה תורה אלא לבוש המביא לידי תועבה".
77 כך גם מתרגם אונקלוס את הפסוק - "לא יהיה תקון זין דגבר על אתא". תרגום לתרגומו: לא יהיה כלי נשק של איש על אישה.
78 משנה תורה, הלכות עבודה זרה, פרק יב, הלכה י; שולחן ערוך, יורה דעה, קפב, ה.
79 יורה דעה, סימן קפב.
80 ס"ק ד. הש"ך שם, ס"ק ד, מביא את דברי הב"ח, אך כתב שאין דבריו מוכרחים. יש החולקים על דברי הב"ח והט"ז, וראו הדיון בשו"ת יחוה דעת, חלק ה, סימן נה, שהכריע כדעת הב"ח.

אם ניישם מגבלה זאת על איסור נשיאת נשק, צריך לומר שנשיאתו על ידי אישה לשם הגנה, ולא לשם נוי וקישוט, מותרת. וכן כתב הרב עובדיה יוסף:

> ולפי זה גם בנידון שלנו שאין כוונת המורות בנשיאת הנשק כדי להתדמות לגברים, אלא רק להגן על נפשותיהן ועל נפשות תלמידיהן שבפיקוחן והשגחתן, נראה שהדבר ברור שאין בזה משום לא יהיה כלי גבר על אשה.[81]

אולם, פוסקים אחרים למדו מלשונו של ר' אליעזר בן יעקב - "שלא תצא אשה בכלי זיין למלחמה" - איסור עצמי שלא תישא אישה כלי נשק, כיוון שהוא כלי שמיועד לגברים ויציאה למלחמה היא עניין של גברים.[82]

הרב משה פיינשטיין עסק בכך בשו"ת אגרות משה, חלק ד, סימן עה. הרב שבתי רפפורט (נשוי לנכדת הר"מ פיינשטיין) שאל אותו אם להתיר לנשים בגוש עציון לשאת נשק. הרב רפפורט סבר בשאלתו שנשיאת נשק שלא למטרת נוי מותרת לנשים, אך הר"מ פיינשטיין כתב שהדבר אסור:

> משום דגם לבישת כלי זין ויציאה למלחמה הוא גם כן רק כלי גבר הן, שאיסור זה אינו נוגע ליפוי כלל אבל לבישה זו ויציאה זו היא רק כלי גבר ואסור לאשה ללובשם.

לדעת הר"מ פיינשטיין ההיתר של דבר שאינו דרך נוי וקישוט הוא רק בבגדים, קישוטים וכדו', אך נשיאת נשק ויציאה למלחמה היא איסור בפני עצמו של "כלי גבר", שאיננו תלוי בכוונת האישה. אומנם, ר"מ פיינשטיין מחלק בין יציאה למלחמה לבין השתתפות באירוע מלחמתי מקומי. הוא איננו נזקק להיתר משום פיקוח נפש, אלא כותב ש"במלחמות קטנות" נמצאות הנשים כמו האנשים ואין שייך לחלק בין גברים לנשים, והנשק איננו חשוב "כלי גבר". לכן לדעתו אישה רשאית לשאת נשק שלא במסגרת צבאית, לא רק במקום סכנת נפשות, אלא גם להצלה "מהכאה בעלמא". ואין לחייב נשים שלא יסעו למקום שרוצות מפני הסכנה, או שייסעו עם גבר. אדרבה, גם בנסיעה עם גבר רצוי ששניהם יישאו נשק. עוד כותב שם הר"מ פיינשטיין שיש יותר מקום להקל באקדח מבנשק ארוך, כיוון שדרך הצבא היא דווקא בנשק ארוך.

> אישה רשאית לשאת נשק שלא במסגרת צבאית, לא רק במקום סכנת נפשות, אלא גם להצלה "מהכאה בעלמא"

גם הרב חיים דוד הלוי[83] סובר שיש איסור עצמי בנשיאת נשק, וגם הוא מחלק בין מסגרת צבאית שאסורה, לנשיאת נשק במסגרת אחרת:

> שעיקר האיסור הוא לעשות שימוש בכלי נשק כאנשים דרך קבע, זה מה שנאסר לאשה, אבל במקרה מסויים שבא לידה אויב העם או אדם מסוכן וכדומה, פשוט שלא נאסר השימוש בכלי זין, ואין צריך לומר אם נוצר מצב שצריכה אשה להגן על חייה או חיי ילדיה וכדומה, שמותר לה ומצוה בידה להשתמש בנשק ולקיים מצות הבא להורגך השכם להורגו.

על כן, מסקנתו היא שנשיאת נשק במסגרת צבאית, או מערכתית (כמו משמר אזרחי), אסורה לנשים, אך שימוש שלא במסגרת צבאית מותר.

בשו"ת ציץ אליעזר כתב שאיסור נשיאת נשק הוא איסור עצמי של יציאה למלחמה, אפילו למלחמת מצווה, ומה שנפסק שאפילו כלה מחופתה יוצאת למלחמת מצווה הוא לתפקידים עורפיים ולא ללחימה, ואפשר שהוא מחמיר יותר מהפוסקים שהבאנו לעיל.[84]

---

81 שם.

82 אין כאן המקום לעסוק בשאלת שירות נשים בצבא.

83 שו"ת עשה לך רב, חלק א, כד.

84 שו"ת ציץ אליעזר, חלק כ, סימן לא. הציץ אליעזר איננו דן בנשיאת נשק על ידי אישה במקום סכנה. הרב צבי רייזמן, רץ כצבי - איש מלחמה, סיון תשפ"ד, סימן כז, עמ' שלג-שלט, כתב שאפשר שציץ אליעזר יחמיר גם במקום סכנה, משום "אביזרייהו דעריות", ונשאר בצריך עיון. ראו https://did.li/1bGx5.

הלכה למעשה, לדעת רוב הפוסקים אישה רשאית לשאת נשק לצורכי הגנה ושמירה, ואף לדעת האוסרים על אישה להתגייס לצבא ולשאת נשק במסגרת צבאית, לצורך הגנה עצמית שלא במסגרת צבאית הדבר מותר, אף שלא במקום פיקוח נפש, וכל שכן במציאות ימינו שיש בה פיקוח נפש.[85]

אישה רשאית לשאת נשק לצורכי הגנה ושמירה, ואף לדעת האוסרים על אישה להתגייס לצבא ולשאת נשק במסגרת צבאית, לצורך הגנה עצמית שלא במסגרת צבאית הדבר מותר

ב. צניעות בנשיאת נשק

באימונים בנשק ובנשיאת הנשק יש חובה לשמור על גדרי הצניעות.

ראשית, ההיתר לשאת נשק נוגע כאמור לאיסור "לא יהיה כלי גבר על אשה". במקום אחר כתבנו שגם כאשר אישה נושאת נשק נכון שלא תשנה בגדיה ללבוש בעל אופי גברי, גם אם הוא מתאים יותר לנשיאת נשק.[86]

מלבד זה, מעיקר הדין אין איסור באימון משותף לגברים ולנשים, אך ראוי שתהיה הפרדה, ובדרך כלל נוח לגבר להתאמן עם גברים ולאישה עם נשים. ההפרדה נצרכת יותר כאשר לא מדובר במטווח, שבו כל משתתף פועל לבדו, אלא באימון עם מרכיבים נוספים.[87]

85 להרחבה ראו ר"צ רייזמן, שם; הרב זכריה בן שלמה, הלכות צבא (מהדורה ג), שעלבים תשס"א, עמ' 310; הרב אברהם סתיו, https://did.li/cEjDN.

86 הרב יובל שרלו, https://www.ypt.co.il/9044.

87 שולחן ערוך, אבן העזר, סימן כא, סעיף א פסק שאסור להסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה, על פי הסוגיה בבבא בתרא, נז ע"ב. שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק א, סימן נו, למד מדברי הגמרא שכיוון שהאיסור הוא משום חשש הרהור, אם הוא צריך ללכת לשם לפרנסתו או לשאר צרכיו, ואין דרך אחרת, הוא רשאי לסמוך על עצמו שיסיח דעתו ולא יהרהר, אף אם יש נשים שאינן לבושות בצניעות. על פי דבריו נראה שבאימון שאין בו מגע בין איש לאישה, ובוודאי כשיש שמירה על לבוש צנוע, ההפרדה רצויה אך איננה הכרחית. השוו לתשובתו של הרב יעקב אריאל בדבר אימון בחדר כשר, שכתב שרצוי שתהיינה שעות נפרדות, ואם לא ניתן, לאישה הדין יותר קל, לעומת גבר, שאסור לו להתאמן בשעה שנשים הולכות שם בלבוש לא צנוע, https://bit.ly/4drFrJ3.

פרק רביעי

נשיאת נשק בשבת

עיקרי ההלכות

א. כלי נשק הוא כלי שמלאכתו להיתר. לדעת המחמירים - הוא כלי שמלאכתו לאיסור שמותר לטלטלו לצורך גופו ומקומו.

ב. מותר לכל אדם לשאת נשק ומחסניות בשבת במקום שיש בו עירוב. מותר לשאתו בשעת שמירה ובשעת סכנה, וכן בשגרה למי שרגיל לשאת נשק בימות החול.

ג. נשיאת נשק במקום שאין בו עירוב (ברשות הרבים) כרוכה לדעת פוסקים רבים באיסור דאורייתא. במקום שיש בו פיקוח נפש מותר, אך אם ניתן להימנע מיציאה עם הנשק - אין לצאת.

ד. במקום צורך גדול, אפשר לסמוך על דעת הפוסקים שמתירים לחייל ולאיש ביטחון בלבד לצאת עם נשק מחוץ לעירוב גם שלא בשעת סכנה.

ה. מותר לשאת רישיון לנשיאת נשק במקום שיש בו עירוב. במקום צורך גדול, מותר לשאת את התעודה בשינוי, כגון בין הבגד לגוף, בתוך הגרב או בתוך הנעל, גם במקום שאין בו עירוב.

ו. אין להתאמן בנשק ואין לנקותו בשבת, אלא אם כן יש צורך מיידי של פיקוח נפש.

עיון הלכה

א. מוקצה

לעניין הגדרת נשק כמוקצה יש להבחין בין שלושה סוגי כלים:

א. כלי שמלאכתו להיתר. לשון השולחן ערוך:

> כלי שמלאכתו להיתר, מותר לטלטלו אפילו אינו אלא לצורך הכלי שמא ישבר או יגנב; אבל שלא לצורך כלל, אסור לטלטלו.[88]

כלי שמלאכתו להיתר הוא כלי שמשמש לדברים מותרים בשבת, ומותר לטלטלו לכל צורך, אך אין לטלטלו שלא לצורך כלל.

ב. כלי שמלאכתו לאיסור. לשון השולחן ערוך:

> כלי שמלאכתו לאיסור, מותר לטלטלו בין לצורך גופו כגון קורנס של זהבים או נפחים לפצוע בו אגוזים, קורדם לחתוך בו דבילה; בין לצורך מקומו דהיינו שצריך להשתמש במקום שהכלי מונח שם, ומותר לו ליטול משם ולהניחו באיזה מקום שירצה. אבל מחמה לצל, דהיינו שאינו צריך לטלטלו אלא מפני שירא שישבר או יגנב שם, אסור.[89]

כלי שמלאכתו לאיסור הוא כלי שעיקר שימושו הוא לדבר האסור בשבת. מותר לטלטלו לצורך גופו, דהיינו, לצורך שימוש מותר בו, או לצורך מקומו, אך אין לטלטלו לצורך שמירה על הכלי, כגון להעבירו מחמה לצל, או לטלטלו כדי לשמור עליו שלא ייגנב.

ג. מוקצה מחמת חסרון כיס. לשון השולחן ערוך:

> כל הכלים נטלים בשבת חוץ ממוקצה מחמת חסרון כיס, כגון סכין של שחיטה או של

88 שולחן ערוך, אורח חיים, שח, ד.
89 שם, ג.

> מילה ואיזמל של ספרים וסכין של סופרים שמתקנים בהם הקולמוסים, כיון שמקפידים שלא לעשות בהם תשמיש אחר, אסור לטלטלו בשבת ואפילו לצורך מקומו או לצורך גופו.[90]

מוקצה מחמת חסרון כיס הוא כלי שמלאכתו לאיסור,[91] שמפאת ערכו והחשש שייפגע מקפידים שלא לעשות בו שימוש אחר. הוא חמור מכלי שמלאכתו לאיסור, ואסור בטלטול גם לצורך גופו (=לשימוש המותר בשבת) או לצורך מקומו.

אומנם, הנשק הוא כלי שמיועד לירי, שאסור בשבת משום "מבעיר" וכן משום "נטילת נשמה" (איסור שכולל גם פציעה),[92] אך שימוש לא פחות חשוב של הנשק הוא הרתעה. למעשה, רוב הזמן הנשק הוא אמצעי הרתעה, ורק לפרקים יש בו שימוש לירי. לכן, יש לבחון אם השימוש בנשק הוא שימוש של איסור או של היתר, ואם השימוש הוא שימוש אסור, יש להגדיר אם הוא כלי שמקפידים שלא לעשות בו שימושים אחרים.

המשנה בשבת עוסקת באיסור הוצאת כלי מלחמה לרשות הרבים:

> לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת ולא בתריס ולא באלה ולא ברומח ואם יצא חייב חטאת. רבי אליעזר אומר תכשיטין הן לו.[93]

המשנה איננה דנה בשאלה אם הכלים הם מוקצים או לא. הרב יעקב עמדין בפירושו למשנה כותב:

> ר"א אומר תכשיטין הן לו. פשיטא לא פליג ר' אליעזר דמוקצין הן, שמלאכתן לאיסור, וגם יש בהם משום מוקצה דחסרון כיס. דומיא דאזמל ודכוותיה, אלא לענין חיוב חטאת לחוד הוא דפליגי.[94]

לדעת ר"י עמדין, כלי נשק הוא כלי שמקפידים שלא לעשות בו שימוש אחר. הוא מוקצה מחמת חסרון כיס וגם ר' אליעזר, שמתיר להוציא כלי נשק לרשות הרבים, אוסר את טלטולו משום מוקצה.

אך פוסקים רבים חלקו על דבריו. בשו"ת דברי יציב, בתשובה שדנה בטלטול כלי נשק, חלק עליו וכתב שכלים אלו אין מקפידים עליהם כל כך, ואינם מוקצה מחמת חסרון כיס. ואפשר, לדבריו, שגם ר"י עמדין התכוון רק לחלק מהכלים שנזכרו במשנה, שמתקלקלים בקלות ומקפידים עליהם.[95]

הרב אברהם משה אבידן כתב בשם הרב יוסף שלום אלישיב, שבניגוד לסכין של מילה שבשעה שלא משתמשים בו מניחים אותו במקום שמור, שימושו המרכזי של כלי נשק הוא נשיאתו, ובכל הנוגע לנשיאתו אין מקפידים עליו, לכן הוא איננו מוקצה מחמת חסרון כיס.[96]

הרב יהושע בן מאיר כתב שמשתמשים בנשק גם לשימושים אחרים, כמו פתיחת בקבוקים ועוד, ולכן אין הוא נחשב כלי שמקפידים עליו, ואיננו מוקצה מחמת חסרון כיס.[97]

בין הסוברים שנשק איננו מוקצה מחמת חסרון כיס יש מחלוקת אם הוא כלי שמלאכתו לאיסור או להיתר. יש הסוברים שהוא כלי שמלאכתו לאיסור. כך כתב רא"מ אבידן בשם רי"ש אלישיב, כיוון שעיקר השימוש בנשק הוא שימוש האסור בשבת, וכן דעת הרב מרדכי אליהו, ועוד.[98]

אך יש מקילים יותר, וסוברים שהנשק הוא כלי שמלאכתו להיתר, או כלי שמלאכתו לאיסור ולהיתר. הרב שלמה גורן כתב שהוא כלי שמלאכתו להיתר כיוון שהשימוש בו הוא לירי במקום

---

90 שם, א.
91 יש סוברים שגם כלי שמלאכתו להיתר אסור בטלטול אם מייחדים לו מקום מפאת ערכו הרב. ראו להלן ליד הערה 122.
92 דיון בשאלת האיסור שבירייה, ראו אצל הרב עזרא ביק, https://bit.ly/4dncw91.
93 משנה שבת ו, ד. עניין הטלטול ברשות הרבים יידון בהמשך.
94 פירוש לחם שמים, משנה ללחם, שבת, ו, ד.
95 שו"ת דברי יציב, אורח חיים, סימן קמח.
96 הרב אברהם משה אבידן, שבת ומועד בצה"ל, ירושלים תש"ן, עמ' קל-קלו.
97 הרב יהושע בן מאיר, 'האם נשק הוא מוקצה בשבת?', תחומין ז (תשמ"ו), עמ' 174-177.
98 הרב מרדכי אליהו, המורים בקשת, עמ' 42; הרב יוסף שלום אלישיב, קובץ תשובות, חלק ג, סימן נא וחלק ה סימן מט; הרב יעקב אריאל, באהלה של תורה, ב, לב; הרב זכריה בן שלמה (לעיל הערה 85), עמ' 304-308.

סכנה, והדבר מותר בשבת,[99] פוסקים אחרים כתבו שעיקר השימוש בנשק הוא להרתעה, ואין בכך איסור, לכן הוא חשוב ככלי שמלאכתו להיתר.[100]

במתאר אזרחי השימוש להרתעה הוא שימושו המרכזי, והעיקר כדעת הרב שלמה זלמן אויערבך והסוברים כמותו שנשק הוא כלי שמלאכתו להיתר

נראה שבפרט במתאר אזרחי השימוש להרתעה הוא שימושו המרכזי, והעיקר כדעת הרב שלמה זלמן אויערבך והסוברים כמותו שנשק הוא כלי שמלאכתו להיתר. גם לדעת האוסרים, טלטול הנשק לצורך שמירה ולצורך הרגשת ביטחון מותר, כיוון שהוא נחשב צורך גופו, ואף טלטול כדי שלא ייגנב, האסור בדרך כלל בכלי שמלאכתו לאיסור, מותר בנשק כיוון שיש בכך פיקוח נפש.[101]

ב. טלטול הנשק בכרמלית וברשות הרבים

שולחן ערוך פסק שנשיאת נשק אינה נחשבת "דרך מלבוש", ולכן הנושא נשק ברשות הרבים עובר על איסור דאורייתא:

> כל היוצא בדבר שאינו תכשיט ואינו דרך מלבוש והוציאו כדרך שרגילין להוציא אותו דבר, חייב... הלכך לא יצא איש לא בסייף ולא בקשת ולא בתריס ולא באלה ולא ברומח ולא בכלים שאינם תכשיט, ואם יצא חייב חטאת.[102]

ערוך השולחן כתב שכל זה באדם רגיל, אך למי שהוא "בעל מלחמה" (כגון, חייל, שוטר וכל איש ביטחון בימינו) נחשב הנשק כחלק מבגדיו והוא מותר בטלטול:

> והטעם מפני שדברים אלו אינם תכשיטין בעצם, אלא לבעלי מלחמה הרי הם כבגדיו אבל בסתם בני אדם הרי הם משא... ולכן הבעל מלחמה כמו העובד בצבא המלך הם כבגדיו.[103]

הרב שלמה גורן סבר כערוך השולחן, ולדבריו חייל יכול לשאת על גופו נשק ברשות הרבים ואזרח אסור.[104] אך רוב הפוסקים חלקו על ערוך השולחן, ולדעתם נשק איננו חשוב כמלבוש אף לחייל ולשוטר. כיוון שהמחלוקת נוגעת לאיסור דאורייתא, אין לסמוך על דברי ערוך השולחן אלא בשעת הדחק.[105]

ג. פיקוח נפש - נשיאת נשק במקום סכנה או ספק סכנה

סוגיית פיקוח נפש היא מהסוגיות המשמעותיות בתלמוד ובהלכה. עיקר דיוננו איננו במקום סכנה ודאית, שבה ברור שחובה לשאת נשק, אלא בנשיאת נשק בשגרה במקום שאין סכנה מובהקת, או

---

99 הרב שלמה גורן, שו"ת משיב מלחמה, ירושלים תשע"ט, חלק ב, סימן סא, עמ' מו-נב. ר"י בן מאיר (לעיל הערה 97), הערה 11, תמה על דבריו, כיוון שלפי סברה זו גם סכין של מילה ייחשב ככלי שמלאכתו להיתר, כי השימוש בו למילה בשבת מותר. ר"ז בן שלמה (ראו הערה קודמת) חלק הן על טעמו של ר"ש גורן והן על טעמו של ר"מ בן מאיר המבואר להלן.

100 ר"י בן מאיר, שם; שו"ת דברי יציב הנ"ל; כן משמע מדברי רש"ז אויערבך, המובאים בשמירת שבת כהלכתה, פרק כ, הערה כח, וכן כתב בשולחן שלמה, סימן שח, סעיפים טז, כז. וכן כתב ר"ע ביק (לעיל הערה 92) בשם הרב אהרן ליכטנשטיין, וראו דיון שם על מעמד השימוש להרתעה כמגדיר את סוג הכלי, וראו המורים בקשת (לעיל הערה 98) בשם הרב אביגדור נבנצל "שנשק שלא בשעת מלחמה נחשב כלי שמלאכתו להיתר - שימושו העיקרי להתרעה". ר"י אריאל, שם, חלק על טעם זה, וכתב שכיוון שכל כוח ההרתעה של הרובה הוא בכך שהוא יורה והורג, אין השימוש בו להרתעה מגדיר אותו ככלי שמלאכתו להיתר.

101 ראו במקורות הנ"ל. ר"י אריאל כתב שם שרק מי שמופקד על הביטחון ויודע להשתמש בנשק רשאי לשאת אותו, אך הוסיף שכאשר יש הוראה שכל מי שיש לו נשק יישא אותו תמיד בגלל חשש סכנה - כל מי שהולך עם הנשק בחול ויודע להשתמש בו רשאי לשאת אותו. נראה על פי זה שבמציאות ימינו כל בעל נשק רשאי לשאת אותו בשבת, גם לדעת הסוברים שהוא כלי שמלאכתו לאיסור. ר"ז בן שלמה, לשיטתו, שכלי נשק הוא כלי שמלאכתו לאיסור, כתב שטלטול הנשק לצורך גופו מותר רק למי שיודע להשתמש בנשק, ולא לטירון שעדיין לא הוכשר להשתמש בו. אך הוא מקל לצורך יציאה לתפילה כשאין אפשרות אחרת.

102 אורח חיים, שא, ז.

103 ערוך השולחן, שם, סעיף נא.

104 שו"ת משיב מלחמה (לעיל הערה 99).

105 ראו המקורות לעיל. וראו הרב נחום רבינוביץ, שו"ת מלומדי מלחמה, סימן סח, שכתב שקשה לסמוך על ערוך השולחן ולהתיר, אם לא בצורך גדול, והוסיף שגם לשיטתו, ההיתר הוא דווקא בנשק התלוי על הגוף, אך לא באקדח. ראו גם תורת המחנה, ב, הרבנות הצבאית הראשית תשע"ה, עמ' 256-258 (פרקי "תורת המחנה" זמינים באתר הרבנות הצבאית, https://bit.ly/4u7N51o). ר"ז בן שלמה הוסיף שאם היציאה היא לצורך מצווה, כגון לתפילה וכדומה, יש מתירים לטלטל כאשר יש שני שבותים (איסורי דרבנן), כגון שהולך מרשות היחיד לרשות היחיד דרך כרמלית ואיננו עוצר כלל בהליכתו. יש להעיר שהליכה ללא עצירה קשה ליישום מעשי, לכן אין לסמוך על כך אלא בשעת הדחק.

כשאין אפשרות להשאיר את הנשק במקום בטוח בבית כנדרש על פי החוק. הסוגיה נידונה רבות, על כן נביא ממנה את הדרוש לענייננו בלבד. המקור העיקרי בנושא פיקוח נפש הוא הסוגיה במסכת יומא:

> ועוד אמר רבי מתיא בן חרש: החושש בגרונו מטילין לו סם בתוך פיו בשבת, מפני שהוא ספק נפשות, וכל ספק נפשות דוחה את השבת.[106]

> מפקחין פקוח נפש בשבת והזריז הרי זה משובח, ואין צריך ליטול רשות מבית דין... אמר שמואל: לא הלכו בפקוח נפש אחר הרוב... מניין לפקוח נפש שדוחה את השבת?... אמר שמואל:... "וחי בהם" - ולא שימות בהם.[107]

עקרונות סוגיה זו נפסקו כולם להלכה,[108] אלא שיש לנקוט באחריות בבואנו להגדיר מהו פיקוח נפש וספק פיקוח נפש, כפי שכתב החזון אי"ש:

> צריך זהירות יתירה בהיתר פיקוח נפש, בדברים שאין הפיקוח נפש בפנינו אלא בעתיד. ואם באנו להפריז על המדה, יפתחו כל החנויות בשבת בארצות הגולה בטענת הפסד כל הפרנסה ויבוא לפיקוח נפש, וצריך לשקול במאזני צדק. ובכלל, אם הנדון לביטול השבת, הוי כחילול השם, ובחילול השם יש דין יהרג ואל יעבור, וגם זה צריך שיקול הדעת.[109]

לפיכך, יש לדון בשיקול דעת מהי ההגדרה של פיקוח נפש וספקו לעניין נשיאת נשק בשבת. רוב הדיונים בתלמוד ובספרי השו"ת הם באירועים ובמצבים שבהם הסכנה ניתנת להבחנה בצורה ברורה ומיידית, וקשה להקיש מהם לנושא הביטחון האישי. לדעת חלק מהפוסקים, אך ורק סכנה מיידית מוגדרת פיקוח נפש:

> יש מי שכתב שכל דבר שאין בו סכנה עתה אף על פי שיוכל לבא לידי סכנה אין מחללין אלא שבות דרבנן אבל לא אסור דאוריתא.[110]

על פי יסוד זה הגדיר הרב אליעזר יהודה וולדינברג שני תנאי יסוד להגדרת פיקוח נפש:

> אימתי יצא דינא דפיקוח נפש מן הכלל שהולכין אחר הרוב, בהיכא שלפנינו בפעולתו באופן מוחשי הדבר המסכן, וכן חזקת הגוף הישראלי המסתכן אשר עבורו ישנו החיוב לחלל שבת כדי להצילו. אבל כל שחסר אחד מב' תנאים אלה אזי לא יצא הדין של פיקוח נפש מכלל יתר כללות הדינים של התורה שאזלינן בהו בתר רוב ולא חיישינן למיעוט ונחשב כמי שאינו... דלזה כוון הרבינו ירוחם בנתיב י"ב ח"ט מובא בבית יוסף... והיינו דזה שכתב "שיוכל לבוא", רצונו לומר לפי חששא דמיעוטא. ולכן בהיות והדבר שיוכל לסכן אינו לפנינו עתה, ובהיות ועל פי רוב לא יבוא, הרי המיעוט שיש מקום לחוש לו בטל הוא ברוב על פי דין והרי הוא כמי שאינו.[111]

על פי הגדרה זו, נראה לכאורה שאין היתר לשאת נשק בשבת אלא בזמני מתח ביטחוני ובמקומות המועדים לפורענות בלבד, ואף בהם אם יש נוכחות צבאית לכאורה אסור לעבור אף על איסורי דרבנן, וכל שכן באזורים שאין בהם סיכון.

---

106 משנה, יומא ח, ו.

107 יומא פג ע"א-פה ע"ב. מדברי המפרשים עולה שהטעם "וחי בהם ולא שימות בהם", משמעו שיש למנוע כל בדל סכנה מעם ישראל, ראו תוספות, שם, פה ע"א, ד"ה לפקח: "אומר ר"י דהיינו טעמא דאין הולכין בפקוח נפש אחר הרוב, משום דכתיב 'וחי בהם' ולא שימות בהם, שלא יוכל לבוא בשום ענין לידי מיתת ישראל". דיוק זה חשוב מאוד בהקשר של היתר נשיאת הנשק האישי להגנה עצמית בשבת, וכפי שיבואר להלן.

108 משנה תורה, הלכות שבת ב, א-ג; שולחן ערוך, אורח חיים, שכח, י; ערוך השולחן, אורח חיים, שכח, א ו-י; ועוד. לבירור יסודות הדין ראו הרב יצחק שילת, רפואה והלכה וכוונות התורה, מעלה אדומים תשע"ד, עמ' 63-113; הרב רא"ם הכהן, 'יסודות דיני פיקוח נפש בשבת', גולות, ג (תשנ"ה), עמ' 61-80; בניה זאגא, 'פיקוח נפש בשבת', ואדברה בעדותיך, א (תש"פ), עמ' 85-96.

109 הרב אי"ש קרליץ, קובץ אגרות חזון אי"ש ב, רב.

110 רבנו ירוחם תולדות אדם וחוה, נתיב ב, חלק ט. הובאו דבריו כלשונם בבית יוסף, אורח חיים, שכח, ה; וכך פסק גם בשולחן ערוך, אורח חיים, שכח, ה: "מכה שאינה של חלל, נשאלין בבקי ובחולה; ואין מחללין עליו שבת, עד שיאמר אחד מהם שהוא צריך לחילול, או שיעשה אצל אחד מהם סכנת נפשות". וראו עוד פירוש מהרא"י על פירוש המשניות לרמב"ם, ברכות ה, א; שו"ת נודע ביהודה, יורה דעה, תנייא, סימן רי; שו"ת חתם סופר, יורה דעה, סימן שלו. יסוד הדין הוא השאלה מהו הסיכון הנחשב לסכנה, ועיינו מגן אברהם, אורח חיים, סימן שטז, ס"ק כג.

111 שו"ת ציץ אליעזר, חלק ח, סימן טו - קונטרס משיבת נפש, פרק ז.

אומנם, דברי הפוסקים הללו נתבארו באופן אחר על ידי החזון אי"ש:

> בפתחי תשובה בשם הנודע ביהודה והחתם סופר, דאם יש חולה קמן מותר לנוולו משום פיקוח נפש, אבל אין חולה קמן אסור. ואין החילוק בין איתא קמן לליתא קמן, אלא אם מצוי הדבר... שאין עושין כלי זין בשעת שלום דאם כן ביטלת כל המצוות!... אלא לא מיקרי ספק פיקוח נפש בדברים עתידים שבהווה אין להם כל זכר. ובאמת שאין אנו בקיאים בעתידות ופעמים שמה שחשבנום להצלה מתהפך לרועץ, והלכך אין דנים בשביל עתידות רחוקות.[112]

לדבריו, ההבחנה אינה בין המצב הנוכחי לבין השתלשלות עתידית, אלא בין סיכון שכיח לשאינו שכיח: סיכון שהסתברות התרחשותו נמוכה למדי, "ואין בו כל זכר" כלשונו, אינו נידון כפיקוח נפש. ואילו סיכון שהסתברותו מצויה - 'יש לו זכר' - נידון כפיקוח נפש. אלא שיסוד זה נתון לשיעורים, מהו "אין בו כל זכר" ומה מצוי יותר?

לדאבוננו, לפי המצב כיום בארץ ישראל, יש חשש לפיגועים ואירועי טרור בכל מקום ובכל זמן

נראה כי לעניין זה נכון לצטט את דברי השמירת שבת כהלכתה:

> רבים ומגוונים הם המצבים ששעת חירום עלולה להביא עמה, ואי אפשר לחזותם מראש. יש שדבר מסויים אסור לעשותו ויש שהנסיבות מתירות ומחייבות לעשותו.[113]

לדאבוננו, לפי המצב כיום בארץ ישראל, יש חשש לפיגועים ואירועי טרור בכל מקום ובכל זמן.[114] הסוגיה בעירובין מתייחסת למציאות כזו:

> אמר רב יהודה אמר רב: נכרים שצרו על עיירות ישראל - אין יוצאין עליהם בכלי זיינן, ואין מחללין עליהן את השבת... במה דברים אמורים? כשבאו על עסקי ממון. אבל באו על עסקי נפשות - יוצאין עליהן בכלי זיינן ומחללין עליהן את השבת. ובעיר הסמוכה לספר, אפילו לא באו על עסקי נפשות אלא על עסקי תבן וקש - יוצאין עליהן בכלי זיינן ומחללין עליהן את השבת.[115]

כך פסק הרמב"ם, שהוסיף שאין מדובר על פיקוח נפש של רבים בלבד ובעיר הסמוכה לספר, אלא גם על יחיד הנרדף על ידי עכו"ם בכל היבט שיהיה:

> גוים שצרו על עיירות ישראל אם באו על עסקי ממון אין מחללין עליהן את השבת... ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת. ובכל מקום אם באו על עסקי נפשות או שערכו מלחמה או שצרו סתם יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת... ואפילו יחיד הנרדף מפני הגוים או מפני נחש או דוב שהוא רודף אחריו להרגו מצוה להצילו, ואפילו בעשיית כמה מלאכות בשבת, ואפילו לתקן כלי זיין להצילו מותר.[116]

הלכה זו נפסקה כלשונה בדברי הפוסקים.[117] האור זרוע אומר שתי הערות עקרוניות החשובות לענייננו:

> התירו רבותינו לכבות דליקה בשבת, מפני שאנו דרים בין העכו"ם וכשיש דליקה באים

112 הרב אברהם ישעיהו קרליץ, חזון אי"ש, יורה דעה, סימן רח, סק"ז.

113 הרב יהושע ישעיה נויבירט, שמירת שבת כהלכתה, ירושלים תש"ע, פרק מא, סעיף לא, עמ' תרעו.

114 ונתינת תוקף נוספת לכך, על פי דעת רש"ז אויערבך בהגדרת ספק פיקוח נפש, שו"ת מנחת שלמה, תנייגא, סימן לז: "ולענין עיקר הדבר מה נקרא ספק פקוח נפש ומה לא, ועד איפה הוא הגבול, גם אנכי בעניי הסתפקתי טובא בזה, אלא שמצד הסברא נלענ"ד דכל שדרך רוב בני אדם לברוח מזה כבורח מפני הסכנה הרי זה חשיב כספק פקוח נפש וקרינן ביה בכהאי גוונא 'וחי בהם' ולא שימות בהם, אבל אם אין רוב בני אדם נבהלים ומפחדים מזה אין זה חשיב סכנה". והיות שבימי חול נושאים נשק להגנה עצמית, הוא הדין לשבת. וראו בהרחבה דיון בדעת הגרש"ז אצל הרב צבי רייזמן, רץ כצבי, אקטואליה בהלכה, חלק ג, לוס אנג'לס תש"פ, סימן ד, עמ' צט-קיג.

115 עירובין מה ע"א.

116 משנה תורה, הלכות שבת, פרק ב, הלכה כג-כד.

117 שולחן ערוך, אורח חיים, שכט, ח; ערוך השולחן, אורח חיים, שכט, יא.

אילו ידעו אויבינו שרוצים לפגוע בנו שלא נגן על עצמנו בשבת, כשם שלא מכבים את הדליקה, ברור שיבואו להורגנו!

ושוללים והורגים, ולא גרע מעיר הסמוכה לספר שמחללין עליה את השבת הילכך שרי.[118]

כ"ש עתה שאנו דרים ביניהם, שאפילו אם באו לשלול בעלמא שיוצאים עליהם בשבת בכלי זיין שכששוללים אז כמו כן הורגים, ואין לחלק בין היכא שצרו כבר לאומרים שרוצים לבוא לשלול, אלא כשהקול יוצא שרוצים לבוא לשלול אף על פי שלא באו עדיין, מותר ללבוש כלי זיין לשמור ולעשות קול בעיר כדי שלא יבואו, דאין מדקדקין בפקוח נפש.[119]

משתי הערותיו של האור זרוע נראה ברור כי איומי טרור, נידונים כ"רוצים לבוא", ובנוסף לכך אילו ידעו אויבינו שרוצים לפגוע בנו שלא נגן על עצמנו בשבת, כשם שלא מכבים את הדליקה, ברור שיבואו להורגנו. כפי שסיכם הרב ישראל רוזן את פסיקותיו של הרב שלמה גורן בנושא:

> היתר חילול השבת האמור בברייתא זו איננו בשל פיקוח נפש המצוי לפנינו והוא כרוך בדבר. ברמת האדם היחיד, הפרטי, אין סיכון ספקולטיבי כזה משמש עילה מספקת לחילול שבת. הלכה זו של "נכרים שצרו" היא הלכת יסוד בהלכות ציבור, ולמדנו ממנה שבהקשר לאומי גם חשש רחוק לסיכון מול נכרים דוחה שבת. המילים "עיר הסמוכה לספר" הנזכרות בברייתא הן מילת קוד לחשש בטחוני. ובשפת ימינו: סיכון פח"עי.[120]

ד. מחסנית - נשיאת נשק ללא מחסנית ונשיאת מחסנית בנפרד

הפוסקים שדנו בעניין מוקצה בנשק דנו גם בעניין נשיאת מחסנית - האם יש לשאת את הנשק עם מחסנית או בלעדיה, והאם מותר לטלטל את המחסנית בנפרד? הרב אברהם משה אבידן כתב בשם הרב יוסף שלום אלישיב שאף שיש אומרים שנשק ללא מחסנית איננו נחשב כלי, אין לחשוש לכך.[121] דרך השימוש ונשיאת הנשק היא לעיתים בלי מחסנית ולעיתים עם מחסנית, ובשתי הצורות הוא חשוב ככלי. גם המחסנית ללא נשק מעמדה, כמבואר שם, כמו הנשק.

נשיאת מחסנית בנפרד, "בהכנס" או מחסנית נוספת היא שאלה בטיחותית וצורך ביטחוני, יותר משהיא נוגעת להלכות שבת, ויש לנהוג בעניין זה (בקשר לטלטול מוקצה ובקשר לטלטול בכרמלית וברשות הרבים) לפי הוראות החוק וההנחיות.

ה. נשיאת רישיון נשק

הנושא נשק חייב על פי החוק לשאת עימו את רישיון הנשק, ויש מקומות שלא ניתן להיכנס אליהם ללא הצגת רישיון. בטלטול הרישיון יש לדון בשני נושאים - מוקצה וטלטול במקום שיש בו עירוב, וטלטול מחוץ לעירוב.

מוקצה

לדעת החזון אי"ש גם כלי שמלאכתו להיתר שמייחדים לו מקום מחמת ערכו הוא מוקצה מחמת חסרון כיס.[122] על פי שיטה זו, אין לטלטל תעודת זהות, דרכון וכדומה.[123] אולם, הרב עובדיה יוסף פסק שאין מוקצה מחמת חסרון כיס חל על כלי שמלאכתו להיתר.[124] לפיכך, במקום שיש עירוב

---

118 רבי צחק בן משה מוינה, אור זרוע, חלק ב, הלכות עירובין, סימן קמט.

119 שם, הלכות שבת, סימן פד. וראו רמ"א, שולחן ערוך, אורח חיים, שכט, ו.

120 הרב ישראל רוזן, בחצוצרות בית ה' (לעיל הערה 1), עמ' 113. וראו ילקוט יוסף, שבת, חלק ד, סימן שכט, סעיף טו: "ולפי המצב כיום בארץ ישראל, אם נכנסו ערבים לבית ישראל כדי לגזול את ממונו, יש חשש שגם יפגעו בו נפש, ולכן יש לחלל שבת להצילו ולהזעיק את המשטרה". ובהערה שם כתב - "פשוט הוא מסברא שיש בזה לכל הפחות ספק סכנה, לפי המצב כיום".

121 לעיל הערה 96, וכן כתב ר"י בן מאיר (לעיל הערה 97).

122 חזון אי"ש, סימן מג, אות יז.

123 כן כתב בשמירת שבת כהלכתה, פרק כח, סעיף ו, אך הוסיף שאם רגיל להשתמש בתעודה, כמו בזמן חירום, מותר לטלטלה.

124 שו"ת יביע אומר, חלק ז, אורח חיים, סימן לט, אות ג.

מותר לטלטל רישיון לנשק.[125]

טלטול בכרמלית וברשות הרבים

אסור לטלטל במקום שאין בו עירוב, אך שולחן ערוך פסק שבמקום צורך גדול ובמקום מצווה מותר לומר לגוי לעשות מלאכה האסורה מדרבנן, כיוון שזהו "שבות דשבות" (= שני איסורי דרבנן).[126] על פי זה, יש שהתירו גם "שבות דשבות" במקום הצורך גם שלא על ידי גוי.[127] לפיכך, במקום צורך גדול, מותר לטלטל רישיון לנשק בכרמלית בשינוי, כגון בין הבגד לגוף, בתוך הגרב או בתוך הנעל.[128]

ו. אחזקת הנשק ואימונים

שמירה על תקינות הנשק דורשת את ניקויו כדבר שבשגרה. ניקוי הנשק כרוך באיסורי שבת, כגון פירוק והרכבה,[129] וכן חשש סחיטה בשימון הנשק. בדרך כלל, אין צורך בניקוי יומיומי של הנשק, ועל כן יש לנקותו בימים אחרים, או סמוך לכניסת השבת ויציאתה. במקום פיקוח נפש, כשיש חשש לתקינות הנשק, יש לטפל בו אך יש למעט באיסורים. עדיף, למשל, לשמן את הנשק בטפטוף שמן ולא על ידי פלנלית.[130]

גם האימונים הנדרשים למיומנות בשימוש בנשק אישי במרחב האזרחי אינם צורך יום יומי, ואין לקיימם בשבת.

125 ראו תורת המחנה, ב, עמ' 261-262.
126 שולחן ערוך, אורח חיים, שז, ה.
127 מגן אברהם, שם, ס"ק ז. ליתר הרחבה ראו במובא בתורת המחנה בהערה הבאה, הערה 3.
128 שו"ת מהר"י ענגל, חלק ג, סימן מג, וחלק ז, סימן כ; שמירת שבת כהלכתה, פרק יח, סעיף כב. וראו תורת המחנה, ב, עמ' 239-240.
129 שולחן ערוך, אורח חיים, שיג, ו. וראו תורת המחנה, ב, עמ' 144-146.
130 ראו שם, עמ' 169-172; הרב מישאל רובין, המורים בקשת, קרית ארבע־חברון תשנ"ט, עמ' 119-123.

פרק חמישי

הלכות שונות – נשק בבית כנסת, כוהנים ושימוש בכספי מעשר

עיקרי ההלכות

א. מותר להיכנס לבית הכנסת עם נשק. אם אפשר, רצוי לכסותו.

ב. מותר לשאת נשק בשעת התפילה ובזמן ברכת כוהנים.

ג. כוהן שהרג מחבל או חייל אויב, ולהבדיל, אם הרג אדם אחר בשעת פעילות מבצעית בשוגג הקרוב לאונס, רשאי לשאת כפיו.

ד. כוהן שהרג נפש בשוגג ועשה תשובה, לפי השולחן ערוך איננו נושא כפיים ולפי הרמ"א נושא כפיים.

ה. מותר להשתמש בכספי מעשר לצורך רכישת נשק ואחזקתו לצורכי הגנה, אך ראוי להגביל זאת עד למחצית מהם.

עיון הלכה

א. כלי נשק בבית כנסת

שולחן ערוך פסק שאסור להיכנס עם סכין ארוך לבית הכנסת:

> מותר ליכנס בבית הכנסת במקלו ובתרמילו ובאפונדתו, ויש אוסרים ליכנס בו בסכין ארוך או בראש מגולה.[131]

מקור הדברים בארחות חיים בשם המהר"ם:

> וכתב הר"ם נ"ע ז"ל (=המהר"ם) אסור ליכנס שם בסכין ארוך מפני שהתפלה מאריך ימיו של אדם והסכין מקצר ימיו.[132]

ואף ששולחן ערוך כתב זאת בשם "יש אוסרים", אין מי שחולק על כך.[133]

הפוסקים הוסיפו על דבריו שאם הנשק מכוסה הדבר מותר. כך כתבו המשנה ברורה בשם אליה רבה וערוך השולחן שם.[134]

מדברי הט"ז מוכח שלדעתו גם סכין מכוסה אסור. וכתב שכיוון שיש טרחה בהוצאת הסכין נאסר דווקא סכין ארוך, אבל סכין קצר, שלעיתים יש בו צורך, לא נאסר.[135]

שו"ת ציץ אליעזר למד מדברי הט"ז שסכין קצר מותר כיוון שיש בו צורך, מה שאין כן בכלי נשק, שאין לחלק בין ארוך לקצר ושניהם אסורים.[136] וכן חילק שם בין נשק עם מחסנית שאסור, כיוון שבכוחו לקצר ימיו של אדם, לבין נשק ללא מחסנית שמותר. להלכה כותב הציץ אליעזר שבאין צורך מיוחד אין להכניס כל נשק לבית הכנסת. כשאין אפשרות להשאירו בחוץ, אפשר להכניסו ללא מחסנית. וכשאין אפשרות כזאת, יש להתיר הכנסת הנשק כשהוא מכוסה, ובמיוחד יש להתיר באקדח, שאינו מורגש כלל כשמכסים אותו.

---

131 אורח חיים, קנא, ו.

132 ארחות חיים, חלק א, דיני בית הכנסת, אות א.

133 מהר"ץ חיות הקשה מדוע לא נסמך השולחן ערוך על גמרא בסנהדרין - "ויקם מתוך העדה ויקח רמח בידו" - מיכן שאין נכנסין בכלי זיין לבית המדרש" (פב ע"א). האחרונים דנו בשאלה זו, ביניהם הפוסקים שנזכרים להלן. לסיכום עניין זה ראו הרב צבי רייזמן, רץ כצבי - איש מלחמה, סיון תשפ"ד, עמ' שכ-שכה, וכן ראו שם (עמ' שכ-שלב), לסיכום כלל העניינים הנידונים כאן.

134 ערוך השולחן, שם, סעיף י; משנה ברורה, שם, ס"ק כב.

135 ט"ז, שם, ס"ק ב. ובכך יישב דין זה עם מה שפסק שולחן ערוך שיש לכסות את הסכין בברכת המזון (קפ, ה), ולא חילק שם בין סכין ארוך לקצר, כיוון שאין טרחה בכיסוי.

136 שו"ת ציץ אליעזר, חלק י, סימן יח. אך הוסיף שם סברה לחלק גם בנשק בין ארוך לקצר.

ציץ אליעזר מוסיף שכאשר יש צורך ביטחוני בנשק ניתן להכניסו לבית הכנסת, אך ישתדל להסירו ולהניחו בסמוך אם אפשר, או יכסהו בבגדו ובטליתו.

דווקא מדברי הט"ז, המחמיר בסכין, לומד הרב עובדיה יוסף להקל בכלי נשק.[137] על פי סברת הט"ז, שבמקום שיש טרחה לא החמירו, כותב הר"ע יוסף שכלי נשק שחייל חייב ללכת איתו, ויש טרחה וסיכון כלשהו בהשארתו בחוץ, מותר להכניסו לבית הכנסת.[138] לדעתו, אין חובה לכסות את הנשק, אך מוטב לעשות כך.

סניף לדיון זה הוא השאלה אם האיסור הוא דווקא בבית כנסת או בכל מקום שמתפללים בו. בארחות חיים, שהוא המקור לאיסור, הנימוק הוא - "מפני שהתפלה מאריך ימיו של אדם והסכין מקצר ימיו", ומכאן דייק הציץ אליעזר שהאיסור הוא לאו דווקא בבית כנסת, אלא בכל מקום שמתפלל. אומנם, שולחן ערוך כתב הלכה זו בהלכות בית כנסת, ומכאן למד המטה יהודה שהאיסור הוא דווקא בבית כנסת.[139] בלאו הכי כתבנו שניתן להיכנס היום עם נשק לבית כנסת, ואם כן, במקום שאיננו בית כנסת, או בבית כנסת זמני, בוודאי שיש להקל.

ב. כלי נשק בברכת כוהנים

אין איסור מיוחד בנשיאת נשק בזמן ברכת כוהנים. כך כתב הרב חיים דוד הלוי:

> למעשה לא מצאנו איסור מפורש לכהן לברך את ישראל כשהוא חגור כלי נשק, אבל מצאנו גדולה מזו (ובכלל מאתים מנה) שאסור ליכנס לבית הכנסת בסכין ארוך.[140]

על כן, במקום שמותר להיכנס עם נשק לבית הכנסת מותר לכוהן לשאת כפיים עם נשק. אך למעשה, כוהן הנושא אקדח, נכון שיכסה אותו בזמן ברכת כוהנים, ואם הוא נושא נשק ארוך, רצוי שיפקיד את הנשק אצל חברו.[141]

ג. נשיאת כפיים על ידי כוהן שהרג אדם

בתלמוד נאמר:

> אמר רבי יוחנן: כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו, שנאמר "ידיכם דמים מלאו".[142]

הראשונים נחלקו מהם גבולותיה של הלכה זו. שולחן ערוך פסק כדעת הרמב"ם, שכוהן אינו נושא את כפיו גם אם הרג בשוגג וגם אם עשה תשובה.

> כהן שהרג את הנפש, אפילו בשוגג, לא ישא את כפיו אפילו עשה תשובה.[143]

הרמ"א חלק עליו, וכתב שהמנהג כדעת ראשוני אשכנז שפירשו את דברי ר' יוחנן בעומד במרדו.

> וי"א דאם עשה תשובה נושא כפיו, ויש להקל על בעלי תשובה, שלא לנעול דלת בפניהם, והכי נהוג.[144]

האחרונים נחלקו אם דברי הרמ"א אמורים בהורג בשוגג או גם בהורג במזיד.[145]

---

137 שו"ת יחוה דעת, חלק ה, סימן יח.

138 הוא מצרף לכך את דעת ערוך השולחן (לעיל הערה 103) שנשק נחשב מלבוש לחייל (אף שיש לחלוק עליו לעניין היתר טלטול). גם ציץ אליעזר כותב בשולי דבריו שיש סברה להקל לחייל ולשוטר, על פי דברי ערוך השולחן.

139 על שולחן ערוך, אורח חיים, סימן קנא. וכן דעת הרב עובדיה יוסף בשו"ת יחוה דעת הנ"ל, והרב יוסף שלום אלישיב, כפי שהובא על ידי הרב אברהם חיים שרמן, 'כלי ברזל וכלי נשק - במזבח, במקדש ובמקדש מעט', תורה שבעל פה, לח (תשנ"ז), עמ' פט-קא (סיכום הדברים בעמ' צז).

140 שו"ת עשה לך רב, חלק ט, סימן ב. גם בדברי הפוסקים המובאים לעיל בעניין הכנסת נשק לבית הכנסת לא מצאנו התייחסות מיוחדת לנשיאת כפיים. השוו לדבריו של הרב אליעזר מלמד, https://www.yeshiva.org.il/ask/575.

141 ההנחיה למעשה שכתבנו כאן נמצאת גם בתורת המחנה, א, מהדורה שנייה - תשפ"ב, עמ' 167-168.

142 ברכות לב ע"ב.

143 אורח חיים, קכח, לה.

144 שם.

145 משנה ברורה שם, ס"ק קל-קלא, כתב שלדעת הרמ"א גם רוצח במזיד שעשה תשובה נושא כפיו, אך יש מחמירים, ומפרשים דברי הרמ"א בשוגג.

הרב עובדיה יוסף פסק שאדם שהרג חיילי אויב עשה מצווה והוא רשאי לשאת את כפיו, אומנם יש מחמירים גם בזה.[146] כמו כן, פסק הר"ע יוסף שאם ההורג היה אנוס או קרוב לאונס הוא נושא כפיו, גם לדעת השולחן ערוך. על כן, כוהן שהרג מחבל או חייל אויב רשאי לשאת את כפיו. וכן כוהן שהרג במהלך אימון, פעילות מבצעית או אירוע פח"ע, בשוגג הקרוב לאונס, ועשה תשובה - רשאי לשאת כפיו.[147] אך אם הרג בשוגג ולא באונס ועשה תשובה, לדעת השולחן ערוך לא יישא כפיו ולדעת הרמ"א יישא כפיו.

ד. רכישת נשק ומימון אימונים מכספי מעשר

אפשר להשתמש בכספי מעשר לקנייה ולאחזקת הנשק, אך ראוי שלא להשתמש לשם כך בכל כספי המעשר

המחזיק בנשק במקום שיש בכך צורך ביטחוני מקיים מצווה של שמירה על הנפש והגנה על אחרים. רכישת הנשק, אחזקתו ואימונים בו כרוכים בהוצאה כספית רבה. יש לדון אם ניתן להשתמש לצורך כך בכספי מעשר.[148] חכמים קבעו שכל אדם יפריש עשירית מהכנסותיו לצדקה. הרמ"א פסק שמעשר כספים משמש לצדקה לעניים בלבד,[149] אך המנהג המקובל הוא כדעת הפוסקים המתירים להשתמש בו גם לצורכי מצווה.[150] אומנם, אין להשתמש בכספי מעשר לשם קיום מצווה שאדם חייב בה, כגון קניית תפילין, אך נשיאת נשק אינה חובה גמורה כתפילין.[151] לכל היותר היא בבחינת "הידור מצווה" שניתן, לדעת חלק מהפוסקים, לקיימו מכספי מעשר.[152] למעשה, אפשר להשתמש בכספי מעשר לקנייה ולאחזקת הנשק, אך ראוי שלא להשתמש לשם כך בכל כספי המעשר, אלא עד לכמחצית מהם.[153]

---

146 שו"ת יחוה דעת, חלק ב, סימן יד. השוו לדברי הרב צבי שכטר, נפש הרב, ירושלים תשנ"ט, עמ' קלב, בשם הרב יוסף דב סולובייצ'יק, שגם חייל שהרג אויב במקום מצווה איננו נושא את כפיו.

147 שו"ת יחוה דעת, חלק ה, סימן טז. הוא דן בתשובה בכוהן שהרג נפש בתאונת דרכים, וכתב שעל פי דעת השולחן ערוך אם הרג בגלל שלא נסע בזהירות איננו נושא את כפיו אף אם עשה תשובה. אך אם נהג בזהירות, והתאונה נגרמה מסיבה אחרת, זהו שוגג הקרוב לאונס, ונחלקו בכך האחרונים. למעשה, הר"ע יוסף פוסק שאם הוא אנוס או קרוב לאונס ועשה תשובה, יש לצרף גם את דעת הרמ"א (ראו לעיל), ויכול לשאת כפיו. על פי זה, גם אדם שהרג בטעות, באימון או בפעילות מבצעית, אפשר שעל פי נסיבות המקרה הוא קרוב לאונס. על כך יש להוסיף ששולחן ערוך, שם, סעיף לו, פסק שמוהל שגרם למות תינוק בזמן שמל אותו נושא את כפיו, כיוון שהתכוון לשם מצווה. וכתבו הפוסקים שהוא הדין לרופא שגרם למות חולה (ראו פסקי תשובות, שם, או תעז). כך יש לומר גם על חייל או נושא נשק אחר שגרם למוות בטעות בזמן פעילות מבצעית או אימון. כן כתבו באתר הרבנות הצבאית, הלכות נשיאת כפיים, פרק כג, וכן הורה להם הרב יצחק זילברשטיין, https://bit.ly/4tV7lmT.

148 ראו דיון דומה בחוברת שהתפרסמה בצוהר לאתיקה, הרב יובל שרלו והרב אברהם סתיו, קיימות יהודית - אחריות סביבתית מתלמוד למעשה, פרק י. דברינו כאן מסתמכים על המסקנות והמקורות שהובאו שם, https://bit.ly/4tyvLIT.

149 שולחן ערוך, יורה דעה, רמט, א.

150 דרישה, יורה דעה, רמט, א; ש"ך, שם, ס"ק ג; ט"ז, שם, ס"ק א.

151 יש לדמותה לפרנסת בניו ובנותיו הגדולים, שאיננה חובה, והפוסקים נחלקו אם ניתן לקיימה מכספי מעשר. ראו ש"ך וט"ז שם.

152 ראו 'קיימות יהודית' (לעיל הערה 148), הערה 239.

153 ראו שם, הערה 242.

צהר עד מאה ועשרים
ייעוץ הלכתי-אתי
לחולה ולבני המשפחה

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

הנחיות רפואיות מקדימות

להחליט היום על המחר

הרפואה המודרנית פותחת בפנינו אפשרויות רבות להארכת חיים, אך הללו עלולות לגרום גם להארכת סבלו של חולה המתייסר בכאביו ללא תוחלת. לעיתים קרובות, החלטות בנוגע לטיפול רפואי מגיעות לפתחם של בני המשפחה כאשר יקירם כבר אינו יכול להביע את דעתו והם עלולים לפעול בניגוד לרצונו ולחוש חוסר אונים או מתח רב. אדם אשר יביע את דעתו מראש על דרכי הטיפול שהוא מעוניין בהן – יאפשר לטפל בו כרצונו וגם יקל מאוד על בני משפחתו שידעו את רצונו ויפעלו בהתאם.

קראו את המדריך למילוי
הנחיות רפואיות מקדימות

צהר
עד מאה ועשרים
ייעוץ הלכתי-אתי
לחולה ולבני המשפחה

גם כשההחלטה קשה

אתם לא לבד

האם חייבים לבצע החייאה?

מותר להפסיק הזנה?

לחתום על הנחיות רפואיות מקדימות?

לתת תרופות משככי כאבים?

מענה מוסרי והלכתי לחולים במצב סופני
ובני משפחה מטפלים על ידי רבנים ועובדות סוציאליות

למוקד הסיוע התקשרו עכשיו: **9253***
- השירות ניתן ללא תשלום, בפריסה ארצית -

צהר